

Ганна Остапенко
Ольга Волощенко
Олександра Козак

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

4
КЛАС

Частина 2

Інтегрований курс

Ганна Остапенко
Ольга Волощенко
Олександра Козак

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 2

ТЕМА 5. СВІТ НЕВИДИМИЙ

§ 1. З Новим роком! 4
Щедрівки

§ 2. Прикметник 5

§ 3. Поринь у казку! 6
К. С. Льюїс “Хроніки Нарнії”

§ 4. Числа і роди прикметників 10

§ 5. Відмінки прикметників 11
М. Савка “Біла пані”

§ 6. У світі фантазій 12

§ 7. Як визначити відмінок прикметника? 13
Грицько Чубай “Малюю зиму”

§ 8. Не лише добрі 14
К. С. Льюїс “Хроніки Нарнії”

§ 9. Творення прикметників 18

§ 10. Прикметники із суфіксами -ськ-, -зьк-, -цьк-... 19

§ 11. Добро і зло: одвічна боротьба 20

§ 12. Чи потрібен знак м'якшення? 21

§ 13. В епіцентрі подій 22
К. С. Льюїс “Хроніки Нарнії”

§ 14. Роль прикметників 26

§ 15. Морфологічний розбір прикметника 27
В. Правоторова “Білка”

Перевір себе 28

Тренуйся мислити критично 29

ТЕМА 6. СВІТ НЕВІДОМИЙ

§ 16. Космос кличе 30

§ 17. Числівник 31

§ 18. Що роблять люди в космосі? 32
І. Панасов “Леонід Каденюк”

§ 19. Скільки?	36
§ 20. Котрий?	37
§ 21. Прибульці: вигадка чи реальність?	38
§ 22. Правда чи ні?	39
§ 23. Мандрівка Сонячною системою	40
Г. Манів “Інопланетний друг”	
§ 24. Правопис числівників	43
§ 25. Крізь терни до зірок	44
§ 26. Числа, роди, відмінки числівників	45
§ 27. Про що шепочуться зірки	46
А. Костецький “Зірка”. Легенди і міфи	
§ 28. Вимовляй і пиши без помилок	49
§ 29. Коли на душі сумно	50
Л. Українка “Зоря”	
§ 30. Котра година?	51
§ 31. Стара історія на новий лад	52
Міф про сузір’я Ліра	
§ 32. Математичні вирази	55
Перевір себе	56
Тренуйся мислити критично.	57

ТЕМА 7. ЯК ЦЕ ВЛАШТОВАНО?

§ 33. Допитливим цікаво жити	58
§ 34. Займенник	59
§ 35. На гостині в Кобзаря	60
Т. Череп-Пероганич “Мені тринадцятий минало”	
§ 36. Особові займенники	64
§ 37. Особи займенників	65
§ 38. Весна прийшла!	66
§ 39. Числа займенників	67
§ 40. Вісники весни	68
О. Ільченко “Наші птахи”	
§ 41. Займенники 1 особи	71

§ 42. Я це знаю!	72
Л. Глібов “Хто вона?”	
§ 43. Займенники 2 особи	73
§ 44. У світі роботів	74
Р. Комаровський. “Як це влаштоване. Роботи”	
§ 45. Займенники 3 особи	77
§ 46. Мій день	78
§ 47. Займенники з прийменниками.	79
§ 48. Коли все йде шкереберть.	80
У. Старк “Сікстен”	
§ 49. Роль займенників	83
Перевір себе.	84
Тренуйся мислити критично.	85

ТЕМА 8. ЕНЕРГІЯ

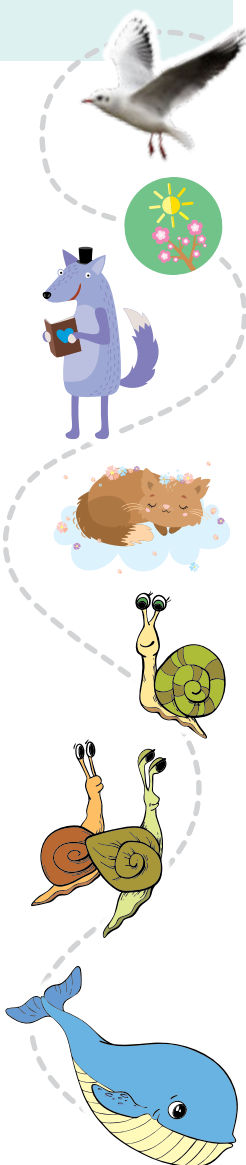
§ 50. Звідки береться енергія?	86
§ 51. Дієслово.	87
§ 52. Мені все до снаги!	88
А. Савчук “Силомір”	
В. Сухомлинський “Мокра та суха сорочки”	
Кузько Кузякін “Усі такі уважні...”	
§ 53. Подорож у часі	92
§ 54. Неозначена форма дієслова.	93
§ 55. Енергія грошей	94
§ 56. Теперішній час дієслова.	95
§ 57. Як стати заможним	96
Б. Шефер “Пес на ім'я Мані”	
§ 58. Майбутній час дієслова	99
§ 59. В Україні – весна!	100
Г. Кирпа “Як весна всіх будила”	
§ 60. Правопис закінчень дієслів.	101
§ 61. Друзі природи.	102
О. Іваненко “Кульбабка”	
М. Рильський “Розмова з другом”	

§ 62. Правопис особових закінчень дієслів	105
§ 63. Відчути біль і радість Батьківщини	106
О. Олесь “Живи, Україно, живи для краси”	
§ 64. Минулий час дієслова	107
§ 65. Про події 1986 року	108
К. Міхаліцина “Квіти біля четвертого”	
§ 66. Дієслова на -ся і -сь	111
Перевір себе	112
Тренуйся мислити критично	113

ТЕМА 9. МОЖЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

§ 67. Я можу!	114
§ 68. Прислівник	115
§ 69. Український геній	116
Б. і Н. Тихолоз “Франко. Від А до Я”	
І. Франко “Абу-Касимові капці”	
§ 70. Такі різні прислівники	120
§ 71. Чи змінюються прислівники?	121
§ 72. Мої мрії	122
§ 73. Роль прислівників	123
М. Рильський “Мова”	
§ 74. Назустріч мрії	124
Д. Дональдсон “Равлик і кит”	
§ 75. Правопис прислівників	128
§ 76. Творення прислівників	129
§ 77. Як багато ми зробили!	130
§ 78. Пригадай члени речення	131
В. Струтинський “Канікули”	
§ 79. Велика допомога маленького друга	132
Д. Дональдсон “Равлик і кит”	
§ 80. Пригадай частини мови	135
Перевір себе	136
Тренуйся мислити критично	137
Тлумачок	138

Умовні позначення

– попрацюйте в парах

– попрацюйте в групах

– попрацюйте всім класом

– скористайся алгоритмом на-
писання та редагування тексту,
що поданий на форзаці

Значення виділених синім кольором слів
можна дізнатися у “Тлумачку” (с. 138–139)

Остапенко Г. С.

О 76 Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл.
загал. серед. освіти (у 2-х част.). Ч. 2 / Г. С. Остапенко,
О. В. Волощенко, О. П. Козак. — Київ : Світич, 2021. — 144 с. : іл.
ISBN

УДК 811.161.2:821 (075.2)

Медіаматеріали до підручника —
на сайті svitdovkola.org/um4

Вітаємо в новому семестрі!

Уперед до нових знань і неймовірних відкриттів разом із персонажами підручника! Буде цікаво.

Читася:

Не сумніваюся, що ти любиш читати.
Запрошую тебе у захопливий світ фантазії.

Пишеш:

Українська мова така цікава!
У мене стільки запитань!

Мовознай:

А я допоможу тобі й дітям
знайти на них відповіді.

Чистомовик:

Того, хто говорить грамотно й без помилок,
поважають однолітки та дорослі!
Опануємо мову разом!

Дружисловик:

Слова допомагають порозумітися
та висловити те, що на серці!

Режисерка:

Протягом цього семестру ми багато
імпровізуватимемо, а на завершення
підготуємо захопливу виставу!

Медіаша:

А ще зніматимемо відео і розмішуватимемо дописи на сайті школи.

§1. 3 Новим роком!

1 Поділіться своїми враженнями про зимові канікули. Нехай кожен у групі складе й запише по одному реченню. Підкресліть у кожному реченні граматичну основу. Чи є речення з однорідними членами?

2 Прочитай дві щедрівки. Яка з них народна, а яка — авторська? Чим вони схожі?

* * *

Там, над ріками, на сході,
На високім небозводі,
Ой там сяє зоря!
Щедрий вечір, добрий вечір,
Україно моя!

Хай нам сяє, не згасає
Понад нашим рідним краєм
Щасна Божа зоря!
Щедрий вечір, добрий вечір,
Україно моя!

Марія Косович

* * *

Небо ясні зорі вкрили,
Нашу землю освітили.

Приспів:

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

Добрий вечір, господарю,
Ми принесли тобі дари.

Приспів.

Хай же будуть в році новім
Мир і щастя в вашім домі.

Приспів.

3 Вивчи будь-яку щедрівку напам'ять і розкажи або заспівай її у класі. Послухай інших. Обміняйтеся враженнями від виступів. Висловлювання можна розпочинати так:

- Щедрівка у твоєму виконанні звучала...
- Мені сподобалося, як ти...
- Наступного разу зверни увагу на...

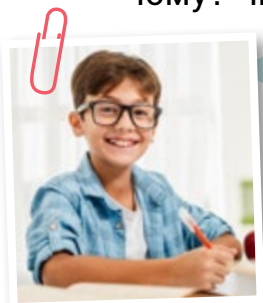
§2. Прикметник

Пригадай

Прикметник — це частина мови, що називає ознаку предмета і відповідає на запитання *який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чий?*

- 1 Запиши все, що знаєш про прикметник, у мапу думок.
- 2 Випиши зі щедрівок на сусідній сторінці три словосполучення з прикметником (на вибір). У кожному з них визнач головне слово і постав від нього запитання до залежного. З якою частиною мови пов'язуються прикметники?
- 3 Прочитай твір Влада. Чи зміг він описати красу зими? Чому? Чи добре він знає тему "Будова тексту"? Доведи.

Зимова краса

Взагалі я не дуже люблю зиму, тому рідко помічаю її красу. Але один день мені запам'ятався.

Ми з мамою вийшли з дому дуже рано. Уночі був снігопад, тож усе було вкрите снігом, наче ковдрою. Ми спинилися й дивилися, як він виблискує.

- 4 Відредагуй текст Влада, доповнивши його прикметниками та частиною, про яку забув хлопчик.
- 5 Письменники та письменниці у своїх описах часто використовують порівняння. Цей художній засіб робить мовлення емоційнішим, виразнішим. Порівняй:
 - ☀ Я побачив дуже гарне дерево, притрушене снігом.
 - ☀ Я побачив дуже гарне дерево, притрушене снігом, наче тістечко цукровою пудрою.
- 6 Знайди порівняння у творі Влада. Випиши його.

§3. Поринь у казку!

- 1** Завітай до казкової країни Нарнії, де на тебе чекають зустрічі з дивовижними створіннями та неймовірні пригоди.

Люсі зазирає до шафи

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

Були собі четверо дітлахів – Пітер, Сьюзан, Едмунд і Люсі. Через бомбардування під час війни батьки відіслали їх подалі від Лондона, до родича-професора. Дружини професор не мав, а мешкав у великому сільському будинку разом із домогосподаркою та трьома **покоївками**. Дуже старенький, із пасмами скуйовдженого сивого волосся, він, однак, сподобався дітлахам. Хоча, треба визнати, першого вечора, коли професор вийшов на подвір'я, щоб їх привітати, то мав такий чудернацький вигляд, що Люсі, наймолодша з усіх, трішечки злякалася. А на Едмунда напав дурносміх, тож йому довелося вдавати, нібито в нього свербить у носі, щоб приховати свою ніяковість.

Уранці йшов затяжний дощ, тож Пітер запропонував обстежити дім. Усі погодилися, і саме цієї миті почалися пригоди. В одній із кімнат стояла лише величезна шафа в кутку – з таких собі старомодних шаф, де ізсередини на дверцятах причеплене дзеркало.

– Нічого особливого, – знизав плечима Пітер, і всі гуртом висипали з кімнати. Усі, окрім Люсі. На її думку, усі двері були варті того, аби перевірити, відчиняються вони чи ні. На її подив, двері шафи відчинилися. Усередині Люсі побачила довгі зимові пальта, за якими виднілися шуби. До м'якого хутра дівчинка була небайдужа, тож залізла в шафу – їй захотілося зануритись у нього обличчям. Там було досить темно, тому вона простягла руки вперед, аби зненацька не вдаритися го-

ловою об задню стінку. Вона ступила крок, потім ще.

– Ну й велитенська ця шафа! – подумала Люсі і зробила ще два кроки. Тут вона помітила, що під ногами в неї щось порипує. Люсі нахилилася й відчула під рукою щось м'яке, крихке і дуже холодне. І тут вона побачила

світло, що мерехтіло десь попереду, далеко вглибині. Щось холодне й ніжне падало на неї згори. За мить вона збагнула, що стоїть посеред нічного лісу, а з неба летять сніжинки.

Хоча Люсі й була дещо налякана, її допитливість і запал узяли гору. Вона озирнулася через плече – десь у глибині, поміж темних стовбурів дерев, досі виднівся дверний отвір шафи. “Що б не трапилося, повернутися я завжди встигну”, – вирішила Люсі й рушила вперед.

З лісу вийшло вельми дивне створіння. Воно було трохи вище за Люсі й тримало в руках парасольку, обліплену снігом. З голови до пояса це була наче звичайна людина, а от ноги були козячі – з ратицями і вкриті чорним хутром. Істота мала незвичайне, але приємне обличчя, а ще кучеряве волосся, з якого стирчали коротенькі різки. Це був фавн.

- 2 Якою ти уявляєш Люсі – головну героїню повісті? Опиши дівчинку, доповнюючи власну відповідь цитатами.
- 3 Випиши з уривку “Люсі зазирає до шафи” опис снігу. Чи вдалося тобі, читаючи, здогадатися, про що йдеться? Які слова допомогли? Підкресли їх.

Читаріум

- 4 Цикл “Хроніки Нарнії” складається із семи книжок-повістей. Напевне, деякі з них є в бібліотеці, яку ти зазвичай відвідуєш. Прочитай їх, якщо тебе зацікавив цей твір, бо в підручнику є лише уривки для ознайомлення.

Прихована країна

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

– Добрий вечір, – чемно привіталася Люсі.

– Вітаю! Пробачте за цікавість, та ви часом не донька Єви?

– Мене звати Люсі, – відповіла дівчинка, не зовсім розуміючи, про що йдеться.

– Але ж ви, пробачте за цікавість, людина? – вів далі фавн.

– Авжеж, – підтвердила Люсі, трохи збита з пантелику.

– Просто хотів упевнитися. Я ніколи досі не бачив синів Адама чи доньок Єви. Дуже радий! Мене звати Тумнус.

– Приємно познайомитися, пане Тумнусе.

– Чому б вам не піти зі мною і не продовжити цю розмову за чаєм у мене вдома? Там тепло і можна зробити тости.

Печера, куди привів її фавн, була невелика, охайна і дуже затишна. Доки фавн збирав на стіл, Люсі розглядала книжки на полиці: “Німфи, їхній побут і звичаї”, “Людина: вигадка чи реальність?”.

Чай виявився чудовим, не гіршими були тости із сардинками, а після них – з маслечком, потім – з медом. Коли Люсі вже втомилася їсти, фавн заговорив про життя цієї країни, Нарнії. Про дріад, які живуть на деревах, про чарівного оленя, що виконує бажання, про фавнів, німф і гномів...

– А тепер до нас прийшла нескінченна зима, – сумно промовив він і, аби хоч якось розвіяти сум, загравав на флейті.

– Шкода зупиняти вас, та мені час додому.

– Тепер на те не найліпший час, – скрушно сказав фавн.

– Що ви маєте на увазі? – хутко підхопилася на ноги Люсі. – Мене, мабуть, уже шукають.

Тут фавн затулив обличчя руками і заривав.

– Пане Тумнусе! Що трапилося?

– А-а-а, – ривав фавн, – я плачу, бо я поганий. Ніколи ще світ не бачив створіння, жалюгіднішого за мене. Я – викрадач дітей на службі у Білої Відьми. Придивіться до мене, донько Єви! Чи зможете повірити в те, що я – такий собі фавн, який здатен зустріти невинне дитя в темному лісі, заприятитися з ним, а потім зрадливо віддати до рук Білої Відьми, яка зробила так, щоб у Нарнії панувала вічна зима?

– Ні, – здивувалася Люсі, – ви аж ніяк не схожі на фавна, який здатен на те, що ви кажете.

– Проте я саме той фавн.

– Але ж ви цього не зробите, пане Тумнусе! Правда?

– Але якщо я не послухаюся Білу Відьму, вона перетворить мене на кам'яну статую!

– Мені дуже шкода. Але благаю, відпустіть мене додому!

– Мабуть, таки доведеться. Так, я вже і сам це розумію. Я й не знав, які вони, ті люди. Але тепер, познайомившись із вами, я вже не зможу віддати вас у руки Білої Відьми. Ходімо до лісу. Звідти ви знайдете шлях до Гардероба у Вітальні?

Зворотний шлях вони пройшли мовчки й дуже швидко. Придивившись, Люсі помітила в гущині клаптик світла:

– Я бачу двері шафи.

– Прощайте, донько Єви. Можливо, ви пробачите мені?

– Звісно! – вигукнула Люсі й щодуху помчала на світло. За мить вона вистрибнула з шафи у знайому кімнатку.

5 Відшукайте в тексті діалог – знайомство Люсі й Тумнуса.

Прочитайте його в ролях, передаючи емоції персонажів за допомогою інтонацій.

6 Які риси характеру мав Тумнус? Чому він заплакав?

7 Що ти дізнався / дізналася про Нарнію?

8 Знайди в цьому уривку десять прикметників і запиши їх за абеткою.

§4. Числа і роди прикметників

– Я подумало: прикметник має бути дуже схожим на іменник, якщо вже вони так пов'язані. Правда?

– Щоб підтвердити або спростувати будь-яке припущення, треба здійснити дослідження. Тож уперед!

1 Пишеш припустило, що прикметники, як і іменники, змінюються за числами. Впиши з уривків "Люсі зазирає до шафи", "Прихована країна" (с. 6–9) п'ять пар **прикметник + іменник** і змieni число обох слів. Чи підтвердилось припущення?

2 Зверни увагу на те, як змінюється прикметник у поданих словосполученнях. Чи так само змінюються іменники?

Чарівна паличка, чарівний світ, чарівне слово.

Склади і запиши речення зі словосполученням (на вибір).

3 Спиши текст, вставляючи пропущені літери. Над кожним прикметником напиши його рід і число.

Під ногами р пів сухий сніг, і гілки на д ревах прогнулися під його вагою. Небо вгорі було блідо-голубе, яке буває лише погожого з мового ранку. Між стовбурами дерев сходило сонце – ясне і ч рвоне. Довкола ж – ні звуку.

4 Утвори та запиши форму множини таких прикметників: **ясний, молоде, цікава**. Спробуй визначити рід утворених прикметників. Зроби висновок.

5 Прочитай твердження. Які з них істинні, а які – хибні?

1. Прикметники змінюються за родами, а іменники – ні.
2. Прикметники та іменники змінюються за родами і числами.
3. Рід прикметників у множині не визначається.
4. Прикметники не змінюються за числами.

§5. Відмінки прикметників

- 1** Спиши словосполучення. Виділи і порівняй закінчення прикметників у однині та множині. Зроби висновок.

Хутряні шуби, нічний ліс, засніжені кущі, привітний фавн, кучеряве волосся.

- 2** Пишених припустило, що прикметники не змінюються за відмінками, бо це було б надто складно. Перевір це припущення та зроби висновок. Провідмінй словосполучення **привітний фавн**.

Н в. привітний фавн
Р в. ... фавна
Д в. ... фавнові
Зн в. ... фавна
Ор в. ... фавном
М в. на ... фавнові
Кл в. ... фавне!

- 3** Спиши вірш, розкриваючи дужки. Підкресли рими.

Біла пані

В (білосніжний) жупані,
 У (м'якенькі) чобітках
 Йде по світу біла пані
 З (срібний) посохом в руках.
 Йде полями і лісами,
 Через гори і яри.
 А за (білі) слідами
 Йдуть завії і вітри.
 Ми її зустріли нині,
 Коли йшла собі сама
 У (мережана) хустині.
 Біла пані – то зима.

Мар'яна Савка

- 4** Знайди у вірші М. Савки речення, де є два однорідні другорядні члени, які відповідають на запитання у чому?.

§6. У світі фантазій

1

Уявіть, що у вашій шафі відкрився портал у світ фантазій і ви змогли туди потрапити. Кого б ви там зустріли? Що робили б? Придумайте сюжет, розподіліть ролі та розіграйте цю зустріч, скориставшись аудіотреками:

svitdovkola.org/um4/media14

Фéнтезі — літературний жанр, що зображує вигаданий світ, де живуть фантастичні істоти, а чари — природна й буденна річ.

2

Згадай, які твори в жанрі фентезі тобі довелося читати чи дивитися. Запиши їх назви та імена авторів / авторок.

3

Прочитай скоромовку п'ять разів, щоразу швидше, а потім промов із пам'яті. Які звуки в ній повторюються?

У вівторок феї з фавном фарбували вовну вправно.

4

Придумайте скоромовку, у якій певний звук повторюватиметься в кожному слові. Запишіть її та презентуйте у класі. Вивчіть скоромовку, яку придумала інша пара.

Кишенька слів

5

Чи знаєш ти, як говорять про когось надто вигадливого та балакучого? Обери правильний варіант фразеологізму і запиши до свого блокнота.

Язик без рукавички / кісток / слини.

Поміркуй, про кого ти можеш так сказати. Як гадаєш, чи не звучить це образливо? Поясни свою думку.

§7. Як визначити відмінок прикметника?

– Я знаю, що прикметник має такі самі рід і число, як і іменник, з яким він пов'язаний. А як визначити відмінок прикметника?

– Треба зробити лише два кроки:

1. Визнач, із яким іменником пов'язаний прикметник.
2. Визнач відмінок іменника – прикметник завжди матиме такий самий відмінок.

- 1 Випиши з тексту прикметники з іменниками, від яких вони залежать. Визнач відмінки прикметників і надпиши.

Фавн розповів Люсі дивовижні історії про **лісове** життя: про нічні танці; про тривале полювання на білого оленя, який виконує бажання того, хто його упіймає; про пошуки скарбів разом із дикими гномами в **підземних** печерах, а далі про літо, коли ліс потопає у зелені. (За К. С. Льюїсом)

- 2 Склади за схемою речення про ліс, де живе фавн.

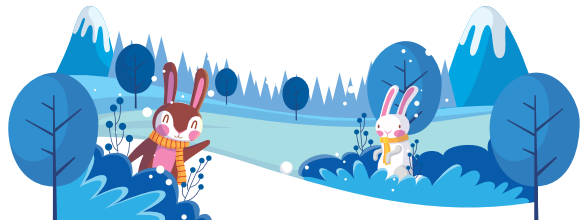
..... ————— і —————

- 3 Розбери за будовою слова, виділені в тексті завдання 1.

- 4 Визнач, яка роль прикметників у вірші **Грицька Чубая**.

Малюю зиму

Малюю зиму: синім – ліс,
Червоним – лист на дубі,
Та ще як ходить хитрий лис
Поміж пеньків на зрубі.
Лишаю білими зайців.
Зеленими – ялинки!
Рожевим – усміх на лиці
В сестриченьки Яринки.

Малюю дім і дим над ним.
Засніжене гілляччя...
Сича – надутим, вовка – злим,
Ну, а ведмедя – сплячим.

- 5 Намалюй пейзаж і опиши його римованими рядочками.

§8. Не лише добрі

- 1** Як гадаєш, чи повернеться Люсі до Нарнії? Чи потраплять туди інші діти? Кого вони зустрінуть? Розглянь ілюстрації на с. 14–16 і спробуй передбачити події. Прочитай уривки.

Нарнія ще ближче

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

Люсі вибігла в коридор і зіткнулася з іншими дітьми.

– Усе гаразд! – загукала вона. – Я вдома!

– Про що ти говориш, Люсі? – знизала плечима Сьюзан.

– Як?! Ви мене не шукали?

– То ти ховалася? – спитав Пітер.

– Та мене ж не було не п'ять хвилин, а довгі-довгі години! Усі здивовано витріщилися одне на одного.

– Я залізла до шафи. Там я пила чай...

– Що за дурниці? – знову знизала плечима Сьюзан.

– Люсі не обдурює нас, – заступився за сестру Пітер, – вона просто вигадує, аби всіх потішити, еге ж, Лу?

– А от і ні! Я не вигадую! То не проста шафа, а чарівна! А в ній – і ліс, і фавн, і ціла країна! Самі дивіться!

Усі по черзі разом із Люсі зазирали всередину, щоб упевнитися, що то звичайнісінька собі шафа. У ній не було ані лісу, ані країни, тільки дерев'яні стіни та гачки для одягу. Від сорому Люсі почервоніла, як рак, і хотіла щось заперечити, але натомість гірко розридалася.

Якогось дня Люсі знову попрямувала до кімнати з шафою. Їй кортіло ще разочок зазирнути всередину. Тієї миті, коли Люсі зникла в шафі, до кімнати зайшов Едмунд. І одразу вирішив пірнути за нею. Але не тому, що вважав шафу чарівною, а тому що це давало чудову нагоду й далі дражнитися. Він трохи прочинив двері, проте Люсі не побачив.

За мить Едмунд вийшов на галявину в лісових хащах.

– Люсі! Люсі! Я теж тут! Мені шкода, що я тобі не повірив!

Відповіді не було. Едмунд хотів уже повернутися назад, як раптом почувся притишений перегук дзвіночків. За мить з'явилися дивовижні сани, запряжені оленями. Візником був товстий гном, а на лаві сиділа значно поважніша особа. Вона була закутана в біле хутро, а в руці тримала довгий жезл. Її голову вінчала золота корона.

– Тпру-у-у, – наказала дама.

Гном умить зупинив оленів.

– І що ж це воно таке, скажіть-но мені? – мовила дама.

– А це... це просто Едмунд, – дещо плутано пояснив хлопчик.

– Це так ти звертаєшся до королеви?! – ще суворіше спитала вона.

– Перепрошую, ваша величносте, не впізнав, – промимрив хлопчик.

– Не впізнав королеву Нарнії?! – вона аж зблідла. – Якої ти крові? Якщо гном-переросток, – то навіщо зголив бороду?

– Ні, ваша величносте, – заперечив переляканий Едмунд, – я хлопчик, а у хлопчиків борода ще... не росте.

– Хлопчик?! Син Адама?! Отже, тут справді є прохід зі світу людей. І всі наші зусилля можуть зійти нанівець. Та нічого, він тут сам, а з одним я легко впораюсь...

2 Відшукай у тексті та спиши опис королеви Нарнії. Підкресли прикметники. Над кожним із них надпиши рід, число та відмінок.

3 Прочитайте в особах діалог хлопчика з королевою. Чим особливе мовлення королеви? Порівняйте його з мовленням фавна. Які висновки можна зробити?

4 Знайди в уривку два фразеологізми, один із яких означає "дуже засоромилася", а другий – "виявитися марним".

Солодкі обіцянки

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

– Нещасне моє дитя, – мовила дама лагідним голосом, – ти, певно, зовсім змерз! Сідай-но мерщій у сани поруч зі мною, я вкрию тебе мантиєю.

Едмунду довелося підкоритися.

– Може, гарячого напою? І негоже забувати про їжу.

Тієї ж миті звідкись вигулькнув барвистий пакуночок, стягнутий зеленою шовковою стрічкою, у якому виявився найліпший у світі мармелад. Ніколи в житті Едмунд не куштував нічого смачнішого за ті ласощі. Тепер йому було і тепло, і солодко – він аж очі примружив.

Тим часом королева не припиняла його розпитувати. Він виклав їй усе, що знав: що в нього є брат і дві сестри, що одна з них уже побувала в Нарнії і зустріла фавна...

Нарешті Едмунд упорався із солодощами і сумно поглядав на спорожнілий пакуночок. Та королева, яка чудово розуміла його бажання (адже мармелад той був не звичайний, а чарівний – варто лише раз його скуштувати, як закортить ще), не збиралася більше **потурати** Едмундовій слабкості.

– Своїх дітей у мене немає, і я хочу всиновити хлопчика, який після моєї смерті посів би престол Нарнії. А доти він носив би золоту корону та ласував мармеладом. Дивлюсь я на тебе і бачу, що саме ти – найвродливіший та найкмітливіший юнак з усіх, кого я зустрічала. Тож саме тебе я б і призначила принцем, та тільки не тепер, а дещо пізніше, коли ти приведеш своїх сестер і брата.

– Шому б не жараж? – прошамкав Едмунд. Обличчя його розчервонілося, губи та пальці злипалися від солодощів.

– Я зобов'язана зробити твоїх родичів придворними. Тож приведи їх якнайшвидше! Бачиш отой ліхтар? За ним шлях у країну людей. А мій дім стоїть між тими двома пагорбами. Стежечка сама виведе тебе до мене. І приведи всіх інших – інакше ти нас дуже розгніваєш.

– Будь ласка, – не дуже ввічливо заскиглив Едмунд, – можна хоча б один-єдиний кусник мармеладу в дорогу?

– Ні-ні, – і вона жестом наказала гномові рушати.

Дивлячись услід саням, Едмунд почув, як його хтось гукає. Озираючись, він побачив Люсі.

– О, Едмунде! – зраділа вона. – Ти теж тут! Як це чудово!..

– Гаразд, – перервав її Едмунд. – Ти мала рацію: шафа й справді чарівна! Де ти була? Я тебе шукав.

Люсі була надто схвильована і не помітила дратівливості брата і його геть розпашілого й ніби незнайомого обличчя.

– Ми обідали з любим паном Тумнусом. Біла Відьма нічого не зробила йому за те, що він мене відпустив.

– Біла Відьма? – обірвав її Едмунд, якому зненацька стало зле. – Хто це?

– Жахлива особа, – пояснила йому Люсі. – Вона називає себе королевою Нарнії, хоча насправді не має на те жодного права. Вона може обертати людей на каміння і навела на Нарнію одвічну зиму.

Едмунду й до того було млосно від солодоців. Тепер же, коли він почув, що, здається, затоваришував зі злодійкою, йому стало зовсім зле. Та попри те він марив мармеладом і ладен був на все, аби скуштувати його знову.

Прочитай, як письменник описує зміни в поведінці й почуваннях Едмунда після зустрічі з Білою Відьмою.

Обговоріть те, що вас найбільше схвилювало чи вразило під час читання цього уривка. Аргументуйте свою думку.

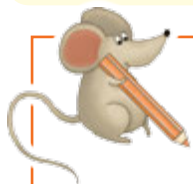

Наведіть цитати з тексту.

Випиши з четвертого абзацу два прикметники в орудному відмінку.

§9. Творення прикметників

– Мовознаю, а можна сьогодні погратися нашим конструктором і побудувати нові слова-прикметники?

– Звісно! Які деталі тобі будуть потрібні?

– Корені та закінчення – це точно. А от чи знадобляться префікси та суфікси, не знаю. Може, діти підкажуть?

1 Пригадай і назви частини слова. Як їх позначають? Розбери за будовою слова **пакуночок, вкрию, чарівна**.

2 Утвори прикметники від поданих іменників. Запиши їх. Яка частина слова допомогла утворити прикметники? Познач її.

Казка, ліс, фантазія, дерево, чари, зима.

3 Прочитай словосполучення. З яких частин мови вони складаються? Зміни кожне словосполучення так, щоб одне слово в ньому стало прикметником. Познач суфікси, які допомогли утворити прикметники.

Зразок. Мармелад із ягід – ^{ягід}ний мармелад.

Зима зі снігом; мантия королеви; стрічка з шовку; пакунок, що спорожнів; хатинка з дерева.

Мої твори

4 Уяви себе письменником / письменницею, що працює в жанрі фентезі. Напиши власний твір. Спробуй використати в ньому всі прикметники, які ти сьогодні утворив / утворила.

§10. Прикметники із суфіксами -ськ-, -зьк-, -цьк-

- 1** Запиши прикметники й іменники, від яких вони утворилися. У прикметниках виділи суфікси і знак м'якшення.

Зразок. Англійський – Англія.

Луцьке, запорізькі, гірська, вінницький, козацький.

У суфіксах **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-** завжди пишеться знак м'якшення.

- 2** Утвори та запиши якомога більше прикметників від географічних назв твого регіону.
- 3** Прочитай текст. Визнач його тему і мету. Випиши з тексту прикметники із суфіксами **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** і познач їх.

Чемних осіб можна зустріти не лише в казкових країнах. У кожній мові є чарівні слова ввічливості. Деякі з них, до речі, схожі на українські.

“Добрий день” чеською “dobry den” (добрі ден), а польською – “dzień dobry” (джень добри). Подяка білоруською звучить “дзякую”, сербською – “хва́ла”, а в угорській мові вживають зовсім незвичне нам “köszönöt” (кьо́сьоньом). Прощаються словацькою “dovidenia” (довіденія), а румунською – “ra” (па).

Не забувай про ці важливі слова. Тим паче, що тепер ти можеш сказати їх різними мовами.

- 4** Спиши, вставляючи пропущені суфікси. ❄️

Палац “Ластівчине гніздо” – пам'ятка, відома далеко за межами українських земель. Зовні палац нагадує маленький лицарський замок із казки. Вежу оперізує балкон – оглядовий майданчик, з якого відкривається чудовий морський краєвид і видно Ялту.

§11. Добро і зло: одвічна боротьба

- 1 Пригадайте художні (можна й екранізовані) твори, темою яких є боротьба добра і зла.

► Які персонажі уособлюють зло, а які — добро?

► Які методи використовують негативні персонажі — насильство, погрози, хитрість, обман, підкуп? А як діють добрі? Наведіть приклади.

► Чи завжди в літературі добро перемагає зло? А в житті?

- 2 Прочитай українські народні прислів'я про добро і зло. Поясни зміст кожного з них. Чи були у твоєму житті ситуації, які ілюструють ці прислів'я? Розкажи про них так, щоб однокласники та однокласниці здогадалися, яке прислів'я ілюструє твоя оповідка.

☀ Добре як скарб шукають, а зле — завжди під рукою.

☀ Злий не вірить, що є добрі люди.

☀ Хто злим попускає, той сам творить зло.

☀ Добро — не лихо, ходить тихо.

- 3 Придумай і запиши пари прикметників-антонімів, які характеризують позитивних і негативних персонажів.

Зразок. Добрий — злий, щедрий — скупий.

Читаріум

- 4 Нехай ті, кому вдалося прочитати книжки із циклу "Хроніки Нарнії", поділяться своїми враженнями та прочитають у класі улюблені уривки.

§12. Чи потрібен знак м'якшення?

- 1** Прочитай слова та прислухайся, який звук позначає виділена літера — м'який чи твердий.

☀ Український, сусідський, шахтарський.

☀ Польський, подільський, сільський.

- 2** Сформулюй і схематично запиши правило, що допоможе запам'ятати правопис прикметників із суфіксом **-ськ-**.

- 3** Запиши речення, вставляючи **ь** там, де потрібно.

1. Уперше “Хроніки Нарнії” переклали з англійської українською у 2001 році. 2. Приходьте до підгорецької бібліотеки, тут є всі частини циклу “Хроніки Нарнії”. 3. Деякі дійові особи твору — персонажі ірландських і грецьких міфів. 4. Завтра у подільському кінотеатрі покажуть популярний американський фільм “Лев, Біла Відьма та Шаф”.
☀ ☀ ☀ ☀ ☀ ☀ ☀ ☀ ☀ ☀

- 4** Зробіть афішу до фільму за твором К. С. Льюїса. Яка інформація має в ній бути?

Знайомся: автор!

Клайв Стейплз Льюїс
(27 січня 1898 – 14 січня 1963)

Цей британський письменник був професором і дослідником літератури та релігії. Ще в дитинстві, під враженням від чарівних казок, які читала йому няня, Клайв почав вигадувати фантастичні сюжети про тварин, які вміли говорити. Ставши письменником, він майстерно переплітав у своїх творах мотиви легенд і міфів різних країн. А чи вигадуєш ти казкові історії?

§13. В епіцентрі подій

- 1 Прочитай кульмінацію фентезійного твору про чарівну країну. Цього разу до Нарнії потрапили всі четверо дітей.

Пророцтво

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

– Повідайте нам скоріш, що трапилося з паном Тумнусом, – попросила Люсі.

– Кепські справи, – похитав головою пан Бобер. – Прикріше й бути не може! Його забрали до чаклунської господи.

– Який жах! – скрикнула Люсі. – А все через мене... Ми мусимо щось зробити!

– Може, вдатися до хитрощів? – запропонував Пітер. – Перевдягтися у заїжджих перекупників... Або навпаки – дочекатися, доки Біла Відьма вийде з дому...

– Нічого не вийде, – похнюпився Бобер. – Не вийде ні в кого з людей. Та не все ще втрачено – Аслан уже в дорозі.

– Аслан?! – вихопилося одразу з усіх горлянок, бо всіх охопило таке дивне відчуття, ніби відбувається щось прекрасне, як перший подих весни. – Розкажіть нам про нього!

– То є цар усіх звірів, повелитель лісів і творець усього суцього тут. Якщо хтось і зможе здолати самозвану королеву, то тільки він. Про це мовиться у давньому **прорóцтві**:

Аслан іде! Коли він прийде –

Не буде в світі більше кривди.

Коли він гривовою трусне –

Проб'ється листячко рясне,

А вже коли покаже ікла –

Була зима і раптом зникла!

– Мені якось лячно зустрітися з левом, – визнала Сьюзан.

– А мені кортить, хоча від самої думки про це стає трохи моторошно, – мовив Пітер.

– Він чекає вас уже завтра біля Кам'яного Столу. Я проведу, – відповів Бобер. – Але якщо Біла Відьма дізнається, що вас тут четверо, то я за ваші життя не дам і гнилички.

– Чому це? – здивувався Пітер.

– А тому, що їй відоме ще одне пророцтво. У гирлі великої річки на березі моря стоїть старовинний замок Кейр-Паравель. А в тому замку, у тронній залі, стоять чотири трони. Так от, коли на ці чотири трони сядуть двоє синів Адама і дві доньки Єви, настане кінець пануванню Білої Відьми і їй самій.

Діти захопилися бесідою і не помічали, що діється навкруги. Аж раптом пролунав дзвінкий голос Люсі:

– А де ж Едмунд?

Спочатку всі перезирнулися, а потім кинулися шукати.

– Жах та й годі! – у відчаї видихнула Сьюзан, коли вони повернулися до бобрової хатинки ні з чим.

– Що ж нам тепер робити? – розвів руками Пітер.

– Забиратися звідси негайно, – обізвався Бобер.

– Що ви таке кажете? – обурилася Сьюзан. – Ми повинні знайти його!

– Навіщо шукати того, хто полишив вас із власної волі? – суворо відповів Бобер. – Відомо, куди він побіг, до Білої Відьми! А нас усіх зрадив.

2 Як гадаєш, куди подівся Едмунд? Що ти знаєш про нього з попередніх уривків?

3 Як описано Аслана? Яке враження справила на дітей розповідь Бобра? Як це показує письменник у творі?

Бойове хрещення

За повістю Клайва Стейплза Льюїса з циклу “Хроніки Нарнії”

Посеред широкої зеленої галявини стояв Кам'яний Стіл – велика кам'яна **скрижаль** на чотирьох опорах. На краю галявини височіло шатро, воно видавалося неймовірно розкішним. Раптом справа долинули звуки музики, й, обернувшись, подорожні побачили того, заради кого сюди прийшли.

Аслан сидів в оточенні сили-силенної дивних істот. Там були німфи, **кентаври**, єдиноріг, бик із головою чоловіка, пелікан, орел, величезний собака. Щодо зовнішності самого Аслана, то і діти, і бобри геть розгубилися. Хто ніколи не був у Нарнії, той не зможе уявити, що у світі існують створіння, прекрасні й жахливі водночас. Варто їм було лише глянути на Асланове обличчя, як їх засліпило сяйво його золотавої гриви, а величезні очі немов зазирнули у душу кожного.

– Вітаю тебе, Пітере, сину Адама, – промовив Аслан. – Вітаю і вас, Сьюзан і Люсі, доньки Єви. Вітаю, Бобре і Бобрихо. А де ж ваш четвертий?

– Він зрадив їх і перейшов на бік Білої Відьми, – відповів за дітей Бобер.

– Будь ласка, Аслане, – звернулася до нього Люсі, – що нам зробити, аби повернути Едмунда?

– Усе, що можна зробити, буде зроблено, – зауважив Аслан і змовк. А Люсі помітила, що на його обличчі промайнула печаль. За мить Лев труснув гривовою і наказав:

– Ходімо, сину Адама, я покажу тобі замок, де судилося тобі колись сісти на трон.

І Пітер попрямував за Асланом до східного схилу пагорба. Раптом пролунав незвичний звук. Пітер озирнувся й поба-

чив, як лісовий люд кинувся вперед. Але Аслан підняв лапу і наказав:

– Дозвольте принцеві здобути собі добре ім'я в бою!

Тоді хлопець усе збагнув і щодуху кинувся до шатра. За Сьюзан гнався величезний сірий звір. Спершу Пітерові здалося, що це ведмідь, але він радше скидався на вівчарку, тільки дуже велику. Нарешті хлопець зрозумів: та це ж вовк!

Пітер аж ніяк не вважав себе відчайдухом, ба більше – цієї миті його навіть охопила слабкість. Та це не мало жодного значення, бо для себе він уже все вирішив. Він рвонув на-впростець до чудовиська, націливши на нього свій меч. Та хоч як швидко він рухався, звір виявився спритнішим. Швидкий, наче блискавка, він ухилився. Очі його палали, з пащі виривався гнівний рик. Коли б не лють, що застувала йому очі, він уже вчепився б Пітерові в горлянку. Та саме лють його й згубила. Він загарчав і згаяв час. Пітер устроїв меч поміж передніх лап, просто в серце вовка.

...У лігво Білої Відьми прослизнув сірий вовк.

– Я бачив їх, – відсапуючись доповів він, – вони біля Кам'яного Столу. Вони разом з ним. Мого ватажка вбито. Він загинув від меча одного із синів Адама. Рятуйтеся! Тікайте!

– Втечі не буде, – не змигнувши оком, мовила Біла Відьма. – Мерщій скликай наш народ! Усіх велетнів, перевертнів, упирів, óгрів, мінотаврів і песиголовців. Ми дамо бій!

Переклад з англійської Ігоря Ільїна та Катерини Воронкіної

4

Придумай власну розв'язку твору про Нарнію.

5

Уявіть, що в Нарнії готується святковий бал.

Візьміть у ньому участь. Оберіть персонажів, у яких хочете перевтілитися, продумайте рухи, інтонації, підготуйте костюми. Зробіть фотозвіт про вечірку із влучними підписами.

§14. Роль прикметників

- 1 Знайди в уривках із циклу “Хроніки Нарнії” (с. 6–9, 14–17, 22–25) описи зовнішності фавна, Білої Відьми, Аслана. Чи вдалося тобі уявити персонажів? Завдяки чому?
- 2 Поглянь, який вигляд мають ці персонажі в кінофільмі. Опиши когось із них, використавши якомога більше прикметників.

- 3 Прочитай, як Оксанка описала свого улюбленого персонажа. Спиши текст, додавши пропущені прикметники.

Мій улюблений персонаж

Я думаю, що цей персонаж вам добре відомий. Це – чарівник Гаррі Поттер.

Цей хлопчик носить ... окуляри і має
волосся з чубчиком, що закриває весь лоб.

На лобі в нього шрам у вигляді блискавки, це – ... знак.

Найчастіше Гаррі носить форму своєї школи – Гогвортсу: ... сорочку з краваткою та ... плащ.

У фільмі роль Гаррі Поттера зіграв Деніел Редкліфф. Він, як і Гаррі, стає старшим від серії до серії.

Мої твори

- 4 Напиши твір-опис про свого улюбленого літературного персонажа. Якнайдетальніше опиши зовнішність і вбрання – так, щоб ті, хто читатиме, усе добре уявили.

§15. Морфологічний розбір прикметника

- 1** По черзі кидайте гральний кубик і відповідайте на запитання, номери яких випадатимуть.

1. Яку частину мови називають прикметником?
2. Як змінюються прикметники?
3. Як у реченні визначити рід, число і відмінок прикметника?
4. Як утворюються прикметники від іменників?
5. Які закінчення мають прикметники в називному відмінку однини і множини?
6. Яким членом речення зазвичай буває прикметник?

- 2** Прочитай вірш із різними інтонаціями.

Білка

У куточку на шнурочку
Пахнуть сушені грибочки.
У торбинці біля шишки
Лісові лежать горішки.
А на стелі світлячок
Світить, наче нічнийок.
У дуплі тепленько білці –
Спить на моховій підстилці
І одненьким вушком слуха,
Як співає завірюха.

Віра Правоторова

- 3** Випиши з вірша "Білка" прикметники з іменниками. Зроби морфологічний розбір одного прикметника за зразком.

Слово	Запитання до слова	Закінчення	Число	Рід	Відмінок	Член речення
Сушені (грибочки)	які?	-і	мн.	–	Н. в.	другорядний

Перевір себе

- 1 Перекажи уривок із циклу “Хроніки Нарнії” К. С. Льюїса, використовуючи ключові слова та словосполучення.

Едмунд, хаші, зникнення Люсі, дзвіночки, сани, олені, королева, гном-переросток, борода, син Адама, лагідний голос, мармелад.

- 2 Продовж речення.

Прикметник – це самостійна частина мови, яка називає ознаку предмета і...

- 3 Спиши, вставляючи пропущені закінчення прикметників. Визнач рід, число та відмінок кожного з них.

Допитлив діти прочитали чудов твір відом британськ письменника К. С. Льюїса “Хроніки Нарнії”.

- 4 Утвори за допомогою суфіксів **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** прикметники від поданих іменників. За потреби звертайся до орфографічного словника.

Козак, завод, Житомир, Львів, Кавказ, чумак.

- 5 Спиши, вставляючи пропущені суфікси.

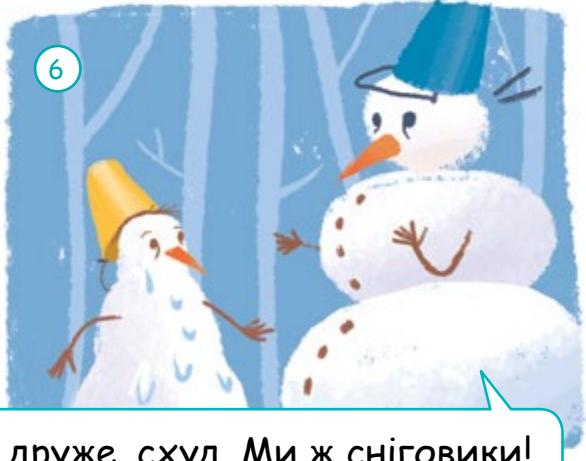
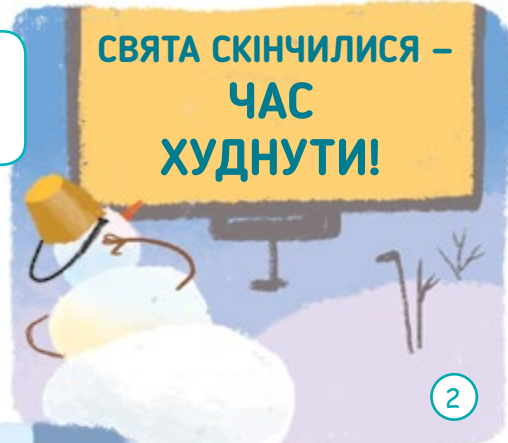
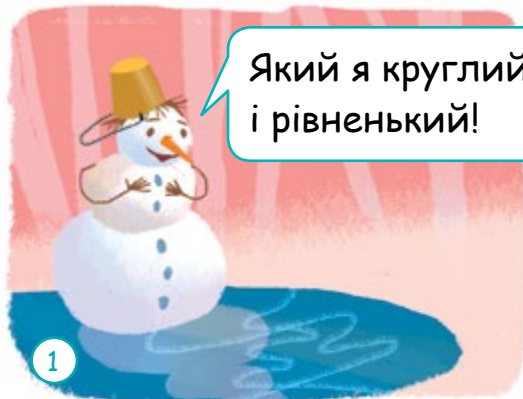
У бобрів була дуже затиш а мал а хатка. Зі стелі звисали в'язки цибулі, а до стіни тулилися гум і чоботи, поряд з якими висіли непромок і плащі. Там же були сокирки, сад і ножиці, лопати, кельми, вудки, риболов і сіті та всілякі торби.

- 6 Приготуйся виразно прочитати або розказати з пам'яті один із віршованих творів теми 5.

- 7 Із якими завданнями ти впорався / впоралася легко? У виконанні яких завдань тобі треба ще повправлятися? Чому? Як саме ти це робитимеш?

Тренуйся мислити критично

- 1 Поміркуй, як **ЗМІ** та реклама можуть впливати на наші думки, дії, настрій. Чому до будь-якої інформації слід ставитися критично?

Щось ти, друже, схуд. Ми ж сніговики!
Бути круглими для нас природно!

§16. Космос кличе

- 1 Спиши текст, уставляючи пропущені букви.

Космос безмежний, тож і не дивно, що інформації про нього безмежно багато. А щоб не заплутатися у великій кількості інформації, її необхідно впорядковувати.

- 2 Знайди в нотатках Пишеняти два хибні твердження. Зроби їх істинними. виправ граматичні помилки в словах і запиши всі речення правильно.

1. У сонячній системі вісім планет. 2. Наша земля – друга планета від Сонця. 3. Усі штучні супутники кружляють на висоті п'ятсот кілометрів від Землі. 4. Леонід Каденюк – перший космонавт з України.

- 3 До слова **космос** добери й запиши спільнокореневі слова. З одним із них склади речення, що відповідає схемі.

..... ————— —————

- Більшу половину галактик ще не відкрито!
- Половина не може бути більшою або меншою. Адже половини завжди однакові. Слід говорити: **більша частина** або **більшість**.

- 4 Склади й запиши речення з виділеними словами.

Читаріум

- 5 Принесіть різні енциклопедії. Порівняйте їх обкладинки. Чи можна за ними визначити тему книжки? Візьми ту, яка тебе зацікавила, обери у змісті кілька статей і прочитай.

§17. Числівник

– Мовознаю, мені так кортить відкрити сьогодні щось нове! Я вже відкрило новий тюбик пасти, але цього замало! Гадаю, нова галактика чи нова частина мови мене цілком задовольнить.

– Тоді мерщій на пошуки!

- 1 Знайди в нотатках Пишеняти на с. 30 слова, які відповідають на запитання *скільки?* та *котрій?*. Запиши їх у зошит разом зі словами, від яких вони залежать.

Зразок. Планет (*скільки?*) дев'ять.

Числівник — це частина мови, яка називає кількість або порядок при лічбі та відповідає на запитання *скільки?* чи *котрій?*. У реченні пов'язується лише з іменниками.

- 2 Спиши уривок із вірша Івана Андрусяка “Три плачі”. Підкресли чотири числівники. Постав до кожного запитання.

Доні снилися вночі
три плачі.
Перший плач
жував калач,
другий одягнувся в плащ,
а у третього плачу
парасолька від дощу.

Кишенька слів

- 3 Про кого кажуть, що в нього / неї **сім п'ятниць на тиждень**? Про тих, хто часто змінює свої плани, наміри й думки, про когось дуже веселого чи про невдаху? У тебе є такі знайомі? Розкажи про них, уживши цей вислів.

§18. Що роблять люди в космосі?

- 1** Тобі, мабуть, дуже цікаво дізнатися, як проводять час ті щасливці, що мандрують у космосі. Одним із них був наш співвітчизник Леонід Каденюк. Прочитай уривки з присвяченої йому книжки із серії “Видатні українці”.

Експерименти над собою і спостереження за Землею

За книжкою Ігоря Панасова “Леонід Каденюк”

На американському космічному кораблі “Колумбія” Леонід Каденюк досліджував реакцію свого організму на перебування в невагомості. Таке завдання дали йому українські вчені. Найбільше їх цікавило, як під час польоту змінюється сприйняття часу й простору.

У четвертий, десятий, дванадцятий і чотирнадцятий дні польоту Леонід проводив досліди. Він мав, не дивлячись на годинник, відмірювати 15, 30 і 60 секунд. Опісля результати його замірів звіряли з реальним часом. Досліди показали, що Каденюк практично ідеально відчував час – за десять днів польоту його заміри не збігалися з показниками годинника лише на секунду.

Досліджуючи сприйняття простору, Каденюк мав виконувати певні рухи і стежити за тим, як поводить себе його тіло в різні дні польоту. За умовами, це треба було робити з розплющеними та із заплющеними очима. Результати нічим не здивували: вони були майже такі самі, як і на Землі.

Найприємнішою і найзахопливішою частиною роботи було фотографування нашої планети. Американські географи попросили екіпаж “Колумбії” зробити якомога більше світлин гірських ланцюгів, льодовиків, вулканів, великих лісових масивів, пустель, річок, поверхні океанів і великих міст. Це потрібно було не лише для досліджень, а й для виявлення природних і техногенних катастроф, наприклад,

великих пожеж і нафтових плям на воді. Астронавти почувалися спостерігачами за порядком на всій планеті. Так воно і було. Їх офіційно називали “посланцями людства в космосі”.

У списку обов'язків також було фотографування астронавтів за роботою для історичних архівів. Фотозйомка так захоплювала Каденюка і його товаришів, що вони витрачали на це навіть час, відведений їм для відпочинку. На борту корабля було п'ять фотокамер – з їхньою допомогою було зроблено кілька тисяч кадрів.

- 2 До поданого тексту твої однолітки склали такі плани. Який із них краще відображає зміст твору? Чому?

План 1	План 2
1. Завдання українських учених. 2. Космонавт досліджує реакції власного тіла. 3. Фото: завдання та хобі.	1. У космосі. 2. Приємне завдання. 3. Фотозйомки.

- 3 Стисло перекажи текст за планом, який тобі до вподоби.
- 4 Як гадаєш, текст про Л. Каденюка – художній чи науково-популярний? Доведи свою думку.
- 5 Випиши з уривка “Експерименти над собою і спостереження за Землею” якомога більше “космічних” слів. Визнач частини мови.

Мої твори

- 6 Подивись відео та напиши ще один абзац, який міг би доповнити цей науково-популярний текст про Леоніда Каденюка.

svitdovkola.org/um4/media15

Дозвілля в космосі

За книжкою Ігоря Панасова “Леонід Каденюк”

Під час польоту екіпаж не лише працював. Перед сном астронавти мали дві-три години для улюблених справ. У перші дні польоту бажання в них були приблизно однакові – усі шестеро пильно вдивлялися в ілюмінатори, насолоджуючись видом Землі. Фотографували, обговорювали

побачене, намагалися вгадати якісь географічні деталі, часом запекло сперечалися. Найчастіше в цих суперечках перемагав Леонід Каденюк. У такі моменти він із теплом згадував свою шкільну вчительку з географії.

Коли нарешті всі призвичаїлися, час перед сном стали присвячувати музиці. Домовилися

так: кожен матиме два вечори на те, щоб ознайомити решту з піснями своєї країни. Такао Дої вмикав своїм новим друзям японську музику. Калпана Чавла, хоча й була громадянкою США, народилася в Індії, тому пропонувала індійську музику. Американці мали свою колекцію.

У Каденюка була можливість влаштувати на орбіті Землі два вечори української пісні. Сам Леонід слухав їх із першого дня після старту. Він умикав індивідуальний програвач із навушниками і спостерігав за планетою під улюблені з дитинства мелодії. Особливо часто слухав Дмитра Гнатюка – “Черемшину” і “Два кольори”. Ці пісні викликали в Леоніда почуття солодкої **ностальгії** за рідними Клішківцями і часами, коли він, десятирічний хлопчина, дізнався про політ Юрія Гагаріна. Від таких думок йому ставало спокійніше на душі, стихали втома й туга за близькими.

Коли на борту “Колумбії” настала черга українських пісень, Каденюк на всю гучність увімкнув динаміки. Треба

було бачити, як жваво реагували на українську музику американці та японці.

У миті, коли хотілося зовсім забути про роботу й політ, члени екіпажу “Колумбії” починали бавитися, як діти. Час від часу астронавти кидали одне одному м'яч, який неспішно плив у невагомості, як повітряна куля.

Г'юстонські вчені, які спостерігали за життям астронавтів у космосі, визнавали, що досі ще не бачили такої дружної та веселої команди.

- 7** Послухай українські пісні, які лунали в космосі:

svitdovkola.org/um4/media16

А яку музику обрав / обрала б ти для космічного польоту?

- 8** Уявіть, що ваша група — команда астронавтів, які досліджують космос.

- ▶ Складіть власний сценарій одного дня на орбіті.
- ▶ Розподіліть між собою ролі.
- ▶ Не забудьте, що все відбувається у невагомості. Як це можна показати рухами?
- ▶ Презентуйте виставу в класі.

- 9** Подивіться всі інсценівки, а потім обговоріть їх.

- ▶ У кого був цікавий сюжет?
- ▶ А хто реалістично передав рухи в невагомості?
- ▶ Хто виразно промовляв свої репліки?
- ▶ А хто впевнено почувається на сцені?

§19. Скільки?

- 1 Знайди в тексті про Леоніда Каденюка (с. 32–35) речення з числівниками, які відповідають на запитання *скільки?*. Випиши числівники з іменниками, від яких вони залежать.
- 2 Придумайте й запишіть на аркушах запитання, що починаються словом **скільки**. Відповіді запишіть на інших аркушах. Обмінюйтеся записами. Навмання витягайте запитання й відповіді — вийдуть кумедні діалоги.

Скільки тобі років?

10 мільйонів.

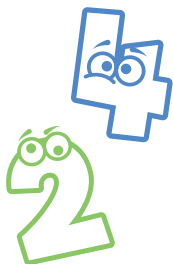

Наголошуй правильно!

Усі числівники від **одина́дцять** до **дев'ятна́дцять** мають наголос на складі **на**.

- 3 Промов скоромовку без помилок.
Одинадцять братів вели одинадцять корів.
- 4 Відомий італійський казкар **Джанні Родарі** написав казку "**Хто вигадас більше чисел?**". Як гадаєш, чи можна придумати якісь нові числа? Пофантазуй і запиши свої ідеї.
- 5 Прочитай уривок із казки Дж. Родарі.
 - Нумо вигадувати числа!
 - Нумо. Починаю я: майже один, майже два, майже три, майже чотири...
 - То дурничка. Ось послухай, що я вигадав: один надмільйон більйардонів, один восьмільйон тисячонів, один дивольярд і один дивольйон.

Який із вигаданих числівників сподобався тобі найбільше? А скільки їх у цьому маленькому уривку?

§20. Котрий?

- 1 Знайди в тексті про Леоніда Каденюка (с. 32–35) речення з числівниками, які відповідають на запитання *котрий?*. Випиши числівники з іменниками, від яких вони залежать. Перевір правопис слів.
- 2 Назви по одному числівнику, що відповідають на запитання *котрий? котра? котре? котрі?*. Додай до них іменники й запиши утворені словосполучення.
Зразок. Четвертий клас, п'ятдесят друга сторінка, дванадцять лютого, перші учасники.
- 3 Промов скоромовку, наголошуючи слова правильно.
Чотирнадцятий брат посадив виноград.
- 4 Спиши скоромовку із завдання 3. Визнач зв'язок слів у реченні.
- 5 Запиши подані числівники у дві групи: у першу — ті, що відповідають на запитання *скільки?*, а в другу — ті, які відповідають на запитання *котрий?*.

П'ять, сто один, третій, шістнадцять, двохсотий, двадцять другий, сорок чотири, п'ятдесят сьомий, сто сімдесят вісім, перший.

- 6 Прочитай іще один уривок із казки Джанні Родарі. Випиши з нього всі числівники та постав до них запитання.

— А я вигадав таку таблицю множення:
Три по одному — йди додому,
Три по два — он сова,
Три по три — носа втри,
Три по чотири — дзвоник по квартирі,
Три по п'ять — землі п'ядь.

- 7 Вивчи римівку Дж. Родарі напам'ять або придумай і запиши її продовження.

§21. Прибульці: вигадка чи реальність?

- Об'єднайтеся у дві групи: перша — ті, хто вірить, що на Землі побували гості з інших планет, друга — ті, хто в це не вірить. Хай кожна група підготує аргументи на користь своєї позиції, а потім влаштуйте дискусію.
- Уявіть, що хтось із вас — прибулець, який розуміє мову землян, але не може нею розмовляти. Поговоріть одне з одним і спробуйте порозумітися. Як звучатиме мова прибульця? Що допомагає передавати інформацію, окрім слів?
- Прочитай уривок із вірша **Ганни Черінь** і намалюй фантастичну планету.

В **ефір** відлітають потужні ракети —
В далекі простори, на інші планети,
Де, може, теж мешкають звірі і люди,
Де, може, збудовані дивні споруди,
Де, може, червоні чи сині дерева,
Де, може, водиця солодка й рожева,
Де, може, існують підземні шляхи,
Де, може, читають і пишуть птахи!

- Випиши з вірша Г. Черінь два слова, будова яких відповідає поданій схемі.

Склади з цими словами власні речення, підкресли в них граматичну основу. Підпиши відомі тобі частини мови.

Читаріум

- Візьми в бібліотеці чи у друзів книжку про космічні пригоди або про прибульців і прочитай її.

§22. Правда чи ні?

- 1 Прочитай текст статті з інтернету. Як можна визначити, чи правдива в ньому інформація?

Багато людей вважають, що якісь із планет у безмежному Всесвіті неодмінно мають бути населені. Майже двадцять років проіснував проєкт SETI@home, учасники якого намагалися вловити радіосигнали позаземних цивілізацій.

Робота складалася з трьох етапів. Перший етап: усі дані, отримані з радіотелескопа, поділялися на тридцять три тисячі блоків. Другий етап: блоки даних **конвертувалися** у двісті п'ятдесят шість завдань для аналізу. Завдання розсилалися на тисячу двадцять чотири персональні комп'ютери учасників та учасниць проєкту. Третій етап: результати аналізу передавалися в Космічну наукову лабораторію США.

Усі, хто мав комп'ютери з доступом до інтернету, могли долучитися до проєкту і допомогти шукати населені планети у Всесвіті.

- 2 Визнач тему тексту у попередньому завданні та його стиль (художній, науковий чи науково-популярний).
- 3 Назви числівники, які є в статті із завдання 1. Чому, на твою думку, їх тут так багато?
- 4 Випиши зі статті по два числівники, які:
 - відповідають на запитання *скільки?*;
 - відповідають на запитання *котрий?*.

§23. Мандрівка Сонячною системою

- 1** У художніх творах твоїм одноліткам часто щастить зустріти жителів інших планет, а іноді й вирушити в космічні мандри. Саме такі пригоди чекають на тебе.

Інопланетний друг

За однойменною казкою Галини Манів

Коли Матвій почув, що на жодній із планет Сонячної системи, окрім Землі, немає життя, то дуже засмутився. “Навіть до найближчої зорі так довго летіти, що можна постаріти, – міркував він. – А так хотілося б зустріти інопланетянина...”

– Добрий вечір! Не підкажеш шлях до Альфи Центавра? – несподівано спитав хтось поруч.

Матвій побачив біля себе на підвіконні хлопчика, схожого на нього, як близнюк. Та це ж прибулець!

– Ти навіть поцупив мою зовнішність? – насупився він.

– Не поцупив, а позичив, – примирливо відповів той. – Просто мій вигляд може тебе налякати.

– Не налякає, стань собою, – наполягав Матвій.

– Ну, як хочеш, – і прибулець умить перетворився на істоту, схожу на восьминога, тільки синього.

– І зовсім ти не страшний, а дуже навіть симпатичний, – підбадьорив його хлопчик. – А ти що, загубився?

– Не я, а мій навігаційний прилад, – сумно зітхнув прибулець. – Забув його на котрійсь із ваших планет і не знаю, де саме. Вони такі однакові!

– Однакові?! – обурився Матвій. – Вони дуже різні.

– Але ж усі вони круглі, погодься! Якщо ти так добре знаєшся на планетах, летімо зі мною – допоможеш. А я тебе потім додому доправлю.

– Тільки ненадовго, – погодився Матвій, – бо мені ще уроки треба вчити. Та й мама хвилюватиметься.

Вони сіли в зореліт і помчали.

– Немає сенсу летіти на край Сонячної системи. Сатурн і Юпітер – газові планети, по них не походиш. А на Нептуні дмуть страшенні вітри – умить перетворять твій зореліт на металобрухт.

– Ну я ж якось ходив там, – уперся прибулець. – Летімо!

Матвій не став сперечатися. Йому дуже кортіло поглянути на всі ці планети бодай одним оком.

Вони помилувалися алмазним дощем на Нептуні. Почувалися на Уран, який котився по орбіті, наче футбольний м'яч. Пофотографували розкішні кільця Сатурна.

– А це що за планета? Така величезна, ще й обертається швидко, як дзига! – тицьнув **мацако́м** в екран восьминіг.

– Це Юпітер, найбільша планета Сонячної системи, – пояснив Матвій. – І вона найшвидше обертається довкола своєї осі. Лише за 10 годин.

– Подумаєш! – пхикнув прибулець. – У нас в Альфі Центавра ще й не таке можна побачити.

Зореліт рішуче прямував до наступної планети, яка червоною зіркою блимала на чорному екрані.

– Це Марс, – пояснив Матвій. – Найближчий сусід Землі.

– У мене є передчуття, що саме там я знайду свій навігаційний прилад, – сказав восьминіг і додав: – На отій ма-

ленькій планеті, яку ти звеш Меркурієм, з одного боку дуже спекотно, а з другого – дуже холодно. А на Венері мало того, що гаряче, то ще й іде свинцевий дощ.

Зореліт опустився на поверхню Марса. Антенка, яку восьминіг завжди носив із собою, тоненько запищала.

– Що я казав! – переможно загорлав прибулець і став фіолетовим у червону крапочку. – Он там мій дорогесенький прилад, на тій височенній горі.

– Це погаслий вулкан Олімп – найвища гора всієї Сонячної системи. Аж 27 кілометрів заввишки.

На вершині Олімпу, серед червоного каміння, прибулець знайшов свій прилад. Сідало сонце. Небо забарвилось в яскраві синій, фіолетовий і голубий кольори. Друзі помилувалися заходом, а потім восьминіг доправив Матвія додому.

– Будеш на Альфі Центавра, заходь у гості!

– Це навряд, – зітхнув Матвій. – У нас іще немає таких швидкісних зорельотів, як твій.

– Тоді я сам до тебе прилечу, і ми знову подамося досліджувати планети. Мушу визнати, вони справді дуже різні й дуже цікаві. Таких в Альфі Центавра немає.

Провівши прибульця, Матвій задивився на зоряне небо. Тепер воно не здавалося йому таким холодним. Адже десь там, між зорями, у нього був справжній інопланетний друг.

2 Які деталі допомогли тобі уявити інопланетного гостя? Знайди їх у тексті та прочитай.

3 Яка наукова інформація є в казці Г. Манів? Випиши два факти з числами, записавши числівники словами.

4 Знайдіть кілька фактів про нашу галактику, додайте фантазії та вигадайте власну пригоду з прибульцями. Не записуйте її, а перекажіть іншим парам. Чи щоразу оповідь однакова? Якщо щось змінюється, то як і чому?

§24. Правопис числівників

– Пишеш, ти вже багато знаєш про числівник, а от пишеш не завжди правильно. Кажі: **ші[сн]а[ц']ать**, а пиши: **шістнадцять**.

– А як писати 50? Зі знаком м'якшення чи без?

– У числівниках 50–80 та 500–900 знака м'якшення немає: **п'ятдесят**, **шістсот**.

- 1 Утвори й запиши словосполучення. Числівники пиши словами.

11, гривня; 12, яблуко; 13, місце; 14, будинок; 16, сторінка.

- 2 З одним із утворених словосполучень склади й запиши речення.

- 3 Спиши речення, записуючи числівники словами.

1. Повний оберт навколо Сонця Уран здійснює за 84 земні роки. 2. Космічний центр у Г'юстоні відкрили майже 60 років тому. 3. Температура на Венері може сягати 500 градусів за Цельсієм. 4. Усередині Нептуна може поміститися 50 планет завбільшки як Земля.

- 4 Знайди в першому реченні попереднього завдання слово, будова якого відповідає схемі.

Добери до нього 2-3 спільнокореневі. Запиши.

Знайомся: авторка!

Галина Манів

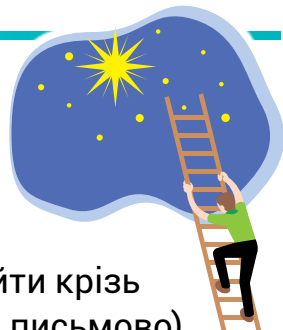
Ця українська письменниця народилася 13 березня 1965 року в Молдові. Її найпопулярніший твір, як і той, що ти прочитав / прочитала в підручнику, теж на космічну тему – “Пригоди Тараса у далекому космосі”. Дізнайся, які ще твори вона написала.

§25. Крізь терни до зірок

- 1 Прочитай назву цього параграфу. Як гадаєш, про який шлях ідеться у вислові — легкий, складний чи швидкий?

Кишенька слів

Вислів **крізь терни до зірок** означає, що перш ніж досягти своєї мети й успіху, людина має пройти важкий, “тернистий” шлях.

- 2 Згадай ситуації, коли тобі довелося пройти крізь терни до зірок, і розкажи про це (усно чи письмово).

- 3 Свою історію шляху до перемог має і юна чемпіонка з шахів **Людмила Іваницька**. Прочитай її відповіді в інтерв'ю для дитячого журналу “Джміль”. Які запитання поставив дівчинці кореспондент? Сформулуй їх усно.

....?

У шість років.

Десь три години щодня. Інколи менше, бо задають багато уроків.

Так, кілька разів. Наприклад, 2019 року – перше місце на чемпіонаті України серед дівчаток віком до 16 років.

- 4 Випиши з тексту інтерв'ю числівники разом з іменниками, від яких вони залежать.

Зразок. До років (скільких?) чотирнадцяти.

- 5 Поміркуйте, якими словами варто підтримати людину, якій важко. Оформіть хмару слів, розмістіть її у класі й користуйтеся при нагоді.

§26. Числа, роди, відмінки числівників

– Мовознаю, а числівники також можуть змінювати форму, як іменники та прикметники? Вони тоді матимуть різні закінчення?

– Спробуй змінити якісь числівники за родами й числами. Що з цього може виявитися неможливим? Чому?

– Змінюю за родами: **дві** курки, **два** півники, **два** курчатка, **перший** котик, **перша** киця, **перше** курчатко. Вдалося! Ну ж бо ще: **три** киці, **три** коти, **три** кошенятка.

– Отже, лише деякі числівники змінюються за родами.

– Змінюю за числами: **перша** квітка – **перші** квіти. А от із числівником **два** – не вдається.

– Отже, за числами змінюються лише числівники, що відповідають на запитання *котрий?*

- 1 Поміркуй, чи змінюються числівники за відмінками. Спиши текст, розкриваючи дужки. Зроби висновок.

Прибулець вправно біг на своїх (вісім) щупальцях. Матвій був (перший) хлопчиком, який подружився з інопланетянином. (Два) супутникам Марса дали дивні імена. (За Г. Манів)

- 2 Прочитай оголошення. Яка роль числівників у ньому?

ШАХОВИЙ ТУРНІР

Запрошуємо всіх учнів та учениць 4-х класів.

Турнір відбудеться 24 лютого у 23 кабінеті.

Початок реєстрації о 10 годині.

Початок турніру об 11 годині.

- 3 Складіть і запишіть оголошення про подію, яка планується найближчим часом у вашому класі чи школі. Подбайте про доречне оформлення оголошення.

§27. Про що шепочуться зірки

- 1 Чи любиш ти дивитися на зорі, уявляти їх живими, розмовляти з ними? Прочитай, як таку розмову описав поет.

Зірка

Зірка
не спить
у моєму вікні.
Зірці
не спиться.
Не спиться
й мені.
Що я для неї?
А бачиш:
зі мною
зірка сумує
теж за весною...
Хочеться зірці
терпкої роси,
хочеться слухати
птих голоси.

Хочеться
впасти під ранок
на землю
і загойдатись
на гілці зеленій...
Зірка сумує,
лиш зрідка
змигне,
ніби, манюня,
втішає мене,
ніби шепоче:
– Скоро ж
весна!..
Я засинаю –
й вона
засина...

Анатолій Костецький

Читаріум

- 2 Поети й поетеси майстерно володіють образною мовою. Читаючи вірші, ви теж учитесь висловлюватися яскраво. Принесіть збірки віршів. Що зображено на обкладинках? Хто автори й авторки подій?

Погортай книжку: чи приваблюють тебе назви віршів? А ілюстрації? Обери збірку та протягом тижня читай щодня по 1-2 вірша. Вивчи один напам'ять.

3

Люди здавна вдивлялися в зоряне небо. У їхній уяві групи зірок об'єднувалися в сузір'я, схожі на обриси людей, тварин чи предметів. Фантазія підказувала про них цікаві історії, які ставали легендами й міфами. Прочитай українську і давньогрецьку розповіді про Великий Ківш (Віз), або Велику Ведмедицю.

Зоряний Ківш

Колись дуже давно, невідомо, де саме, трапилася велика посуха. Така, що і в річках, і в озерах, і в колодязях висохла вся вода.

У тім краї жила одна вдова, а в тієї вдови була одна дочка. **Захорувала** вдова без води, і дочка, щоб не вмерла її мати від спраги, взяла глечик та й пішла шукати воду. Де вона її шукала, хтозна, а тільки десь-то знайшла. Набрала в глечик і понесла додому. По дорозі натрапила на одного чоловіка, що вмирав без води, і дала йому напитися. Далі зустріла вона другого, потім третього, четвертого і, зрештою, сьомого. Усім давала пити і всіх врятувала від смерті. Води зосталось у глечику на самому денці.

Сіла дівчина відпочити, а глечик поставила коло себе на землю. Коли де не взявся собака. Хотів, мабуть, теж напитись та й перекинув глечик. А з нього вилетіли сім зірок та й поставали на небі.

Ото ті сім зірок і є Ківш, ті спрагли, яким дівчина давала пити. Бог поставив їх на небі, щоб усі люди бачили, яка щедра була та дівчина, а за її щедрість послав на ту країну дощ.

4

Випиши з тексту числівники. Вкажи їх рід, число (якщо можна визначити) та відмінок.

Велика Ведмедиця

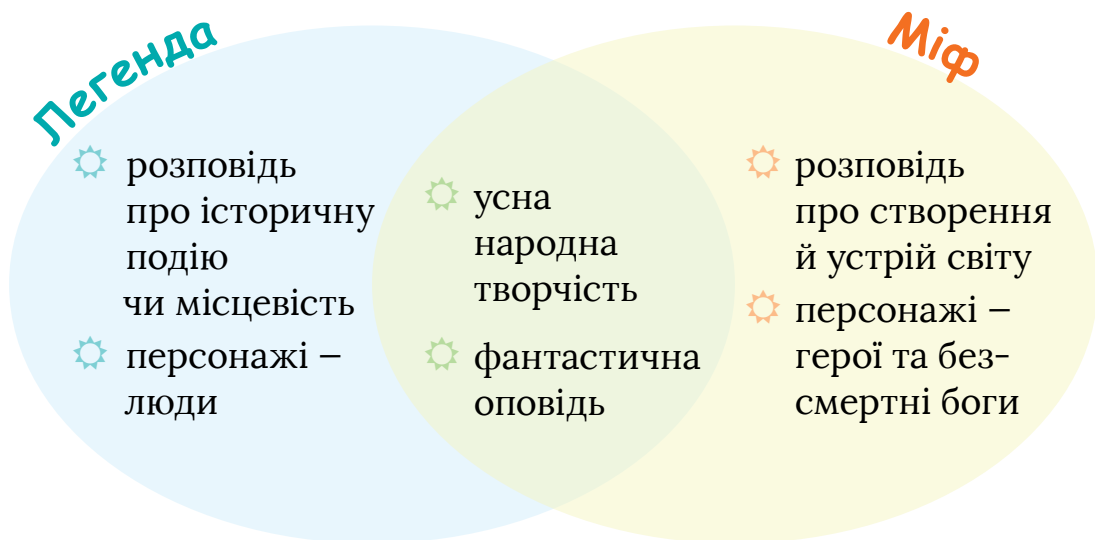
У царя Лікаона, який правив країною Аркадією, була дочка на ім'я Каллісто. Краса її була такою надзвичайною, що вона ризикнула змагатися з богинею Герою – дружиною верховного бога Зевса. Ревнива Гера врешті-решт помстилася Каллісто: скориставшись своєю надприродною могутністю, вона перетворила дівчину на потворну ведмедицю.

Одного разу син Каллісто, юний Аркад, повертався з полювання й побачив біля дверей свого будинку дикого звіра. Нічого не підозрюючи, він ледве не вбив свою матір-ведмедицю.

Цьому перешкодив Зевс – він утримав руку Аркада, а Каллісто назавжди взяв до себе на небо, перетворивши на гарне сузір'я – Велику Ведмедицю.

- 5** Розглянь інфографіку про ознаки легенди і міфу. До якого жанру належить кожен із текстів завдання 4?

- 6** Розкажи, що тобі нагадує Велика Ведмедиця.

- 7** Дізнайтеся інші легенди чи міфи про сузір'я. Поміркуйте, де їх можна знайти. З'ясуйте, звідки вони до нас прийшли. Перекажіть іншим групам ті, що найбільше сподобалися.

§28. Вимовляй і пиши без помилок

– Чистомовику, сьогодні чотирнадцяте лютого?
 – Дата правильна, а от наголос – ні.
 Ти, певно, забув, що правильно говорити
чотирна́дцятье. Запам'ятай це!

- 1 Прочитай текст, правильно наголошуючи числівники. Спиши його. Числівники записуй словами.

Сонце – зоря, що є центром Сонячної системи. Діаметр Сонця у 109 разів більший за діаметр Землі та у 18 разів більший за діаметр Юпітера. Відстань від Сонця до Землі – близько 149 мільйонів кілометрів. Це так багато, що навіть світлу потрібно 8 хвилин, щоб подолати цю відстань.

- 2 Добери спільнокореневі слова до слова **зоря**. Запиши їх.
- 3 Склади й запиши речення про Сонце. Прочитай його кілька разів, промовляючи як скоромовку, а потім продиктуй з пам'яті партнерові / партнерці по завданню. Послухай і запиши його / її речення. Обміняйтеся зошитами та перевірте записане.
- 4 Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки. Напиши утворені словосполучення, записуючи числівники словами. Постав наголоси.

11 (роки), 50 (горішки), на 17 (сходинок), від 20 (кілометри), 900 (гривня).

Мої твори

- 5 Напиши есе про важливу для тебе дату. Спочатку склади план або продумай структуру. За бажання додай фото чи ілюстрації.

§29. Коли на душі сумно

1 Чи буває у вас сумний настрій? Коли? Чому? Як ви його переживаєте? Поділіться думками одне з одним і поміркуйте, чи можна завжди бути веселими.

2 Прочитай вірш і відчуй його настрій.

Зоря

Крізь темноту самотньо зорить
Одинокa зіркa яснaя,
Її промінь так гордо горить,
Не страшнa їй темнoтa нічнaя!

Гордий промінь в тієї зорі,
Та в нїм тугa палає огнистa,
І сіє тa зіркa вгорі,
Мов великa сльoзa променистa.

Чи над людьми тa зіркa сумнa
Променистими слізьми ридaє?
Чи того, щo самотня вoнa
По безмірнім просторі блукaє?..

Леся Українка

3 Знайди у вірші "Зоря" слова, які навівають смуток.

4 Як гадаєш, Леся Українка говорить у своєму вірші лише про зірку? Чи так образно описує щось інше? Що саме?

Кишенька слів

5 Є чимало фразеологізмів, які яскраво описують людину, що сумує. Обери правильний варіант кожного вислову і склади речення з одним із них.

Ходиш як у кисіль / у воду опущений.

Ходиш наче чорна / біла / сіра хмара.

Ходиш сам не мій / не свій / не твій.

Ходиш як водою / чаєм / соком облитий.

§30. Котра година?

- 1 Обговоріть свої плани на день. Поставте одне одному по п'ять запитань, скориставшись малюнками.

— В скільки годин ти...? О котрій годині ти...?

- 2 Розглянь пам'ятку та виправ помилки в репліках дітей.

Без десяти дев'ять.

П'ять хвилин
восьмої.

Пам'ятка

11:15

Одинадцята (година) п'ятнадцять (хвилин).
П'ятнадцять хвилин (чверть) по одинадцятій.
П'ятнадцять хвилин (чверть) на дванадцятую.

11:30

Одинадцята (година) тридцять (хвилин).
Пів на дванадцятую.

11:40

Одинадцята (година) сорок (хвилин).
За двадцять (хвилин) дванадцята.
Двадцять (хвилин) до дванадцятої.

- 3 Дай письмові відповіді на запитання.

- ☀ О котрій годині розпочинається перший урок?
- ☀ Як довго триває перша перерва?
- ☀ Коли завершується останній урок у п'ятницю?
- ☀ Котра зараз година?

- 4 Потренуйтеся називати час правильно. Можете зробити годинник із картону. Спочатку можна підглядати в пам'ятку, а потім уже ні!

§31. Стара історія на новий лад

1 Прочитай давньогрецький міф про одне із сузір'їв.

Ліра

Орфей так майстерно грав на **лірі**, що навіть камені ворушилися та підспівували йому. Одного разу він зустрів красуню Еврідіку, і любов заповонила його серце. Невдовзі вони одружилися, але щастя їхнє було недовгим. Якось у лісі Еврідіку вкусила змія, і смерть забрала її в підземне царство. Орфей так сумував за дружиною, що закинув музику і спів.

Урешті Орфей не витримав і вирушив до царства мертвих, щоб умовити бога Аїда відпустити кохану. Володіння Аїда омивали чорні води річки Стікс. Тут Орфей побачив човен Харона, що перевозив душі померлих. Орфей хотів сісти в човен, але перевізник не

пустив його – живим не місце в царстві Аїда. І тоді Орфей узяв до рук ліру й заспівав. Його голос був сповнений такої туги, аж води Стіксу стихли, а Харон перейнявся болем музиканта і взяв його з собою.

Орфей зачарував своєю музикою і самого Аїда, і той пообіцяв виконати будь-яке його бажання. Орфей бажав тільки одного – щоб його дружина знову стала живою. Аїд погодився, але з однією умовою: Еврідіка має тінню йти за чоловіком, який у жодному разі не повинен озиратися назад, інакше вона назавжди залишиться в царстві мертвих.

Швидко пройшов Орфей підземним царством, вихід був уже зовсім близько. В останній момент Орфея охопила три-

вога: чи тут Еврідіка? І забувши про умову Аїда, він озирнувся... Лиш на мить побачив Орфей прекрасне обличчя коханої – тінь Еврідіки розтанула в темряві. Довго Орфей ридав і кликав Харона, але той так і не приплив.

Довелося юнакові повертатися у світ людей. Але все його подальше життя було сповнене туги за Еврідікою. Лише після смерті Орфей знову зустрівся з коханою, а його ліру Зевс помістив на небо.

- 2** Цій оповіді, як і іншим грецьким міфам, понад 2000 років. Один польський письменник вирішив осучаснити її. Ось що в нього вийшло.

Не озиратися

З книжки Гжегожа Касденке “Міфи для дітей”

У Тартарі, підземному царстві померлих, немає дорожніх знаків чи інформаційних дощок із написом: “Не озиратися!”, інакше історія Орфея та Еврідіки закінчилася б, мабуть, набагато веселіше. Та все сталося так, як сталося – і нема на те ради.

Орфей був одним із найвідоміших співаків свого часу. Він грав і співав так чарівно, що якби тоді існували рейтинги хітів, його пісні завжди опинялися б на перших місцях. Можливо, він успадкував талант, бо подекували, що його батьком був сам божественний Аполлон – покровитель

мистецтв. Та важко сказати, як воно було насправді. Але немає жодних сумнівів у тому, що талант Орфей мав, та ще й неабиякий.

Де б не з'являвся музикант, його відразу прохали заграти щось на лірі. А прохати таки варто було, бо щойно Орфей торкався струн, як люди завмирали, дослухаючись до ніжних звуків, і навіть якщо падав дощ, усім здавалося, що сяє сонце.

Еврідіка була німфою-дріадою. Як і всі німфи, вона обожнювала музику й танці. Тож не дивно, що почувши якось гру Орфея, дівчина відразу в нього закохалася. А що й Орфеві вона впала в око, то невдовзі відбулося гучне весілля. На ньому розважалися і люди, і боги, і німфи – тож свято було ого-го!

На жаль, усе колись закінчується, і веселощі також. Іноді після них настають іще веселіші хвилини, а часом – сумні чи й дуже сумні. Саме так і сталося в цьому випадку.

3 Порівняй дві розповіді про одні й ті самі події. Чим вони різняться? Яка з них тобі більше до вподоби? Чому?

4 Нерідко сюжети стародавніх міфів надихають сучасних режисерів і режисерок. Розгляньте фрагмент театральної афіші та сформулюйте за ним по два запитання. Поставте їх одне одному та послухайте відповіді.

Читаріум

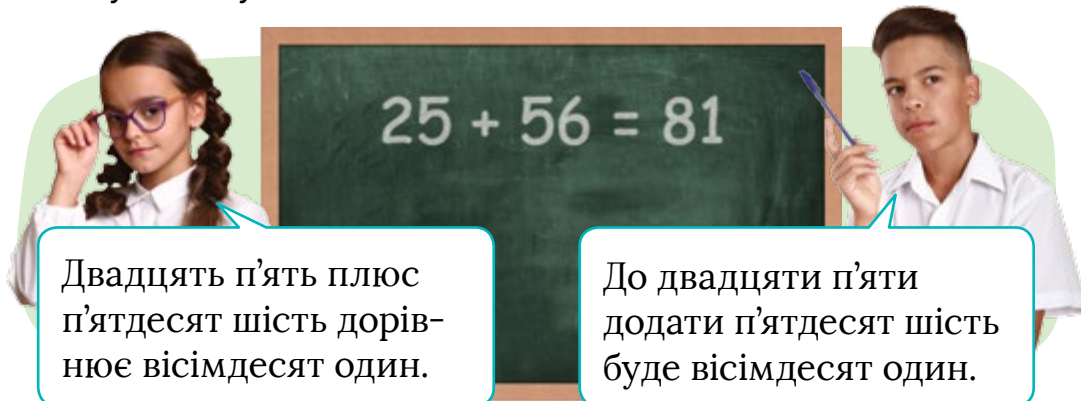
5 Прочитай іще кілька міфів Давньої Греції або послухай аудіокнигу:

svitdovkola.org/um4/media17

§32. Математичні вирази

- 1 Зверни увагу на те, як по-різному діти прочитали математичний вираз. Який із варіантів ти використовуєш у своєму мовленні частіше?

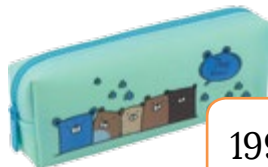
Двадцять п'ять плюс п'ятдесят шість дорівнює вісімдесят один.

До двадцяти п'яти додати п'ятдесят шість буде вісімдесят один.

- 2 Прочитай по-різному математичні вирази.
- ☀ $98 - 46 = 52$ ☀ $8 \cdot 5 = 40$
- ☀ $72 : 9 = 8$ ☀ $43 + 32 = 75$
- 3 Запиши різними способами один із виразів із завдання 2.
- 4 Подивися, що придбала Марічка в магазині. Утвори математичні вирази, використовуючи подані величини. Запиши словами два вирази (на вибір).

12 грн

199 грн

290 грн

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок: **кг** (кілограм), **км** (кілометр), **л** (літр) тощо. Так само пишемо скорочення **грн** (гривня), **млн** (мільйон), **млрд** (мільярд).

- 5 Запиши два речення про природні дива України, використовуючи числівники. Підкресли граматичні основи.

Перевір себе

- 1 Пригадай зміст прочитаних творів. Хто із персонажів промовив ці слова?
 - Ой, а це що за планета? Така величезна, ще й обертається швидко, як дзига!
 - У нас іще немає таких швидкісних зорельотів, як твій.
- 2 Доведи, що твір Г. Манів "Інопланетний друг" – казка.
- 3 Прочитай текст і дай відповідь на запитання в кінці.

Халід і Романа змагалися, хто прочитає більше книжок. Першого дня Романа прочитала 15 сторінок "Хронік Нарнії", а Халід – 25 сторінок збірки віршів Івана Андрусяка "Лякація". Другого дня Романа прочитала 20 сторінок своєї книжки, а Халід проковтнув ще одну збірку поета "Чупакабра та інші зайчики", що мала 41 сторінку. Як гадаєте, хто переміг?

- 4 Випиши з тексту числівники, розподіляючи їх на дві групи: у першу – ті, що відповідають на запитання *скільки?*, а в другу – ті, які відповідають на запитання *котрого?*.
- 5 Який образний вислів ужито в тексті? Що він означає?

- 6 Розглянь годинники. Запиши, котру годину показує кожен із них.

- 7 Чи може те, чого ти навчився / навчилася, працюючи над темою 6, знадобитися тобі в житті? Як саме?
- 8 Що залишилося для тебе незрозумілим? Як ти можеш виправити цю ситуацію? До кого можеш звернутися по допомогу?

Тренуйся мислити критично

- 1 Розглянь комікс. Чому в першому випадку звірі вважають прибульців дружніми, а в другому – небезпечними? Чи підтвердилися їхні припущення? Зроби висновок.

О, нарешті на Землю прилетіли дружні прибульці! Мерщій усім розкажемо.

Треба всіх попередити!
На нас напали небезпечні інопланетяни!

§33. Допитливим цікаво жити

- 1 Пригадай абетку та розшифруй слово.
6, 19, 20, 11, 23, 16, 11, 3, 11, 14.
- 2 Спиши речення, розкриваючи дужки.
(Чи)корисна риса (до)питливість? (Не)знаю... (З)одного боку, можна отримати (не)обхідні знання, (а)з іншого, цікавість інколи (за)водить у (не)безпечні ситуації.
- 3 Знайди в попередньому завданні синонім до слова **допитливість**. Склади й запиши власне речення з ним.
- 4 Поміркуй, чи можеш ти назвати себе допитливим / допитливою. Продовж речення.
Я вважаю, що мені притаманна допитливість, оскільки...
Ця риса допомагає мені...
- 5 Яка тема цікавить тебе зараз найбільше — космос, спорт, балет? А може, мікроорганізми? Чи щось інше?

А В С К М

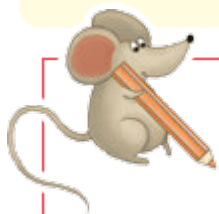
Запиши три запитання, на які ти хочеш отримати відповіді. Кому ти можеш їх поставити — учителю / учительці, старшим дітям, одноліткам, рідним? Чи пошукаєш інформацію в інтернеті? Дізнайся і запиши відповіді на свої запитання.

Читаріум

- 6 Прояви допитливість і знайди цікаву книжку, щоб почитати цього тижня.
Що найкраще допомагає зробити вибір: обкладинка, анотація, порада друга, уривок у підручнику?

§34. Займенник

– Друзе, я знайшло речення з “підозрілими” словами. Вони схожі на знайомі мені частини мови, але не називають нічого конкретно. Ось:

Вона прочитала стільки книжок і такий вірш написала!

– Справді, із цього речення неможливо дізнатися, хто саме прочитав, скільки саме книжок і який саме вірш написано. Бо в реченні використані слова-замінники – **займенники**.

- 1** Нехай усі запишуть речення, яке досліджувало Пишеня, замінивши займенники **вона**, **стільки** і **такий** словами, що належать до інших частин мови. Прочитайте речення одне одного. Чи однакові слова ви дібрали?

Займенник — це частина мови, яка вказує на предмети, їх кількість, ознаки, але не називає їх.

Займенники відповідають на ті самі запитання, що й частини мови, замість яких їх ужито.

- 2** Спиши речення. Підкресли займенники. Усно постав до них запитання.
1. Він хотів дізнатися, який птах прилітає першим. 2. Ми стільки знаємо про космос! 3. Коли розтанув сніг, вони знайшли загублену рукавичку. 4. Він такий цікавий!
- 3** Прочитай вірш **Жанни Хоми**. Випиши всі займенники. Склади й запиши речення з трьома з них.

Я, ти, він, вона, воно,
Мій, твій, наш, увесь, його,
Скільки, стільки, аніскільки,

Це, оце, отак і стільки!
Кожний, кожен, всяк, такий.
Наш ЗАЙМЕННИК он який!

§35. На гостині в Кобзаря

- 1 Згадайте все, що знаєте про Тараса Шевченка, і оформіть у вигляді інфографіки. Які джерела інформації можуть допомогти дізнатися більше фактів про українського поета?
- 2 Чому Т. Г. Шевченка називають Кобзарем? Чому пам'ять про нього українці передають від покоління до покоління?

Зустріч крізь віки

За оповіданням Тетяни Череп-Пероганич

“Мені тринадцятий минало”

– Мам, тебе знову до школи викликають.
– Синку, що знов утнув?
– Нічого ніби, окрім того, що не вивчив вірша Тараса Шевченка.

– Вивчиш. Твоя прапрабабця читала напам'ять “Наймичку” і “Катерину”, хоча й була неграмотною. Тож у тебе тим паче все вийде!

Микита пішов до себе в кімнату. У навушниках, які подарував старший брат, голосно лунав реп. Але саме так Микита і любив засинати. На якусь мить навіть здалося, що репер зачитував ті рядки, які треба було вивчити. Та невдовзі хлопчика здолав сон, і він уже не чув музики. Натомість почув гудіння джмелів у полі, густо всіяному маками й ромашками.

– Дивина, – сказав уголос, – таке безмежне й гарне поле я бачив лише раз у житті – коли їхали з батьками на авто відпочивати влітку. Але ж зараз би мала бути осінь... Де це я?

А навколо – ні душі, тільки отара овець і хлопчик-пастушок десь років тринадцяти, у якомусь лахмітті, з олівчиком і сірим папірцем у руках, змальованим уздовж і впоперек.

– Ти хто? – запитав Микита.

– Тарас.

– Тарас?

– Тарас Шевченко.

– Не сміши.

– Я тебе не смішу. Це ти якийсь смішний. Що це на тобі?

Новий знайомий аж здригався від сміху, показуючи пальцем на Микитину футболку з незрозумілими і йому самому ієрогліфами (теж спадок від брата).

– Це футболка, у якій я сплю.

Микита глянув на вимкнений телефон, який увесь час тримав у руках. “Невже я бачу самого Шевченка? Хіба таке може бути?..”

– Тарасе, скажи, а який зараз рік?

– 1827, літо.

– Та бачу, що літо. Тільки от дивися, яка штука – спати я лягав осіннього вечора 2019 року.

– То ти з майбутнього? Та ну...

– Виходить, що так. І як тепер мені повернутися?

Тарас почухав потилицю, знизав плечима:

– Як сюди втрапив, так і вернешся. Можеш, коли не знаєш, що робити, мені з вівцями допомогти. А потім разом до пана сходимо.

– До пана?

– Еге, треба води свіжої в покої наносити.

– І так щодня?

– І так щодня. А хіба в тебе, – Тарас показав пальцем у небо, – не так?

– Ні, не так. У нас вода з крана тече.

– А що це таке – той кран?

Микита хотів показати на мобільному, але згадав, що той не працює, і спробував пояснити на словах. І про мобільник також розповів. І про школу, і про свої захоплення. Єдине, що оминув, то це вчорашнє невиконане завдання. Перед ним стояв худорлявий, стомлений тяжкою працею, але з дуже розумними і світлими очима хлопчик.

– Це як сон, – сказав Тарас, – але мені про це, мабуть, краще забути. Кому скажи – ніхто не повірить. Добре тобі. Я от не можу ходити до школи. Але якби ти знав, як хочеться вчитися!..

– Хочеться вчитися?

– Так. Я трохи вчився, та як мама померла – перестав, доглядав малих і чумакував із батьком. Коли помер і він, я знову до школи пішов, але туди прислали нового дяка вести уроки, а він незлюбив мене.

– І що?

– Що-що? Тебе били малого?

– Ні, ніколи!

– А мене дяк бив. Терпів я, терпів, а тоді втік. Тепер от наймитую по сусідніх селах у малярів і вчуся в них ремесла – маляю. А ще інколи вірші пишу... Я навіть деякі з них уже Оксанці прочитав.

– А хто така Оксанка?

– Дівчинка, яка мені подобається... Он вона до нас біжить.

Микита хотів сказати Тарасу, що всі його мрії здійсняться, що його вірші читатимуть і через багато-багато літ, що його картинами захоплюватимуться. І що на долю Тараса так ба-

гато ще всього випаде... Але йому стало соромно від того, що коли Тарас попросить прочитати хоча б одну з тих поезій, він, окрім кількох на ходу вивчених дорогою до школи рядків, нічого пригадати не зможе... І Микита мовчав.

Задзвенів будильник. Микита схопився, труснув головою і зрозумів, що він не на полі біля Моринців, а у своєму ліжку, що в нього дуже щасливе, безтурботне й чудове дитинство. Не таке, як у Тараса... А може, то був не сон? Підбіг до шухляди, витягнув “Кобзаря” і почав читати вголос, аби краще запам’ятати Тарасові вірші. “Тепер я хочу знати їх, хай не всі, але багато. Можливо, колись зустрінемося ще...”

“Мені тринадцятий минало.

Я пас ягнята за селом.

Чи то так сонечко сіяло,

Чи так мені чого було?

Мені так любо, любо стало,

Неначе в Бога...” – почула мама Микити, зайшовши покликати сина до сніданку. Усмінулася і тихенько зачинила за собою двері.

- 3 Які факти з життя Тараса Шевченка згадано у творі?
- 4 Оберіть один із діалогів між Микиткою і юним поетом. Виразно прочитайте його в особах. Намагайтеся інтонацією передати емоції персонажів.
- 5 Пошукай вірш Тараса Шевченка, який припадає тобі до душі, і вивчи його напам'ять. Потренуйся читати його так, наче тебе слухає сам Кобзар.
- 6 Влаштуйте в класі “Шевченківські читання”. Приурочте цей захід до дня народження видатного українського поета — 9 березня.

§36. Особові займенники

– Мовознаю, а чому займенники так називають? Бо їх уживають замість іменників?

– Деякі – так. Ті, що вказують на особу.

- 1 Прочитай текст і поміркую, як інші іменники або займенники могли б його покращити. Усно відредагуй речення.

Учні четвертого класу вирішили вшанувати річницю від дня народження Тараса Шевченка.

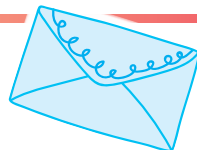
Учні прикрасили клас малюнками до творів Тараса Шевченка та вивчили вірші Тараса Шевченка. Учні відтворили епізоди поезій Тараса Шевченка за допомогою конструктора “Лего”. На вироби з конструктора приходили дивитися учні з інших класів.

Усім учням цієї школи дуже сподобалася ідея учнів четвертого класу.

Особові займенники (я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони) вказують на особу чи осіб та предмети і відповідають на ті самі запитання, що й іменники. Вони допомагають уникати повторів у текстах.

Мої твори

- 2 Напиши лист Медіаші про відзначення Шевченківських днів у вашій школі.

► Спочатку поміркую, про що саме хочеш написати.

► Продумай структуру тексту: з чого почати, про що розповісти в основній частині, чим завершити.

► Напиши текст. Подивись, чи є в ньому іменники, які повторюються. Заміни їх займенниками.

§37. Особи займенників

Особові займенники об'єднують у три групи.

	1 особа	2 особа	3 особа
однина	я	ти	він, вона, воно
множина	ми	ви	вони

- 1** Потренуйтеся розпізнавати особи займенників. Нехай хтось із групи називає займенник, а решта показують на пальцях, до якої особи він належить.

- 2** Розглянь фото і поміркуй, про що можуть говорити ці люди. Склади й запиши речення, використавши особові займенники.

- 3** Прочитайте в особах вірш-розмову зими та весни. Як ви продовжили б цей діалог? Пофантазуйте і розіграйте мінісценку.

– Насуплю я брови, – говорить зима, –
І вітер з морозом повіє:
Усе скрізь загине – рятунку нема!
Під снігом замре, заніміє.
– А я засміюся, – весна відмовля, –
І сонце пекуче засяє:
Прокинуться луки, ліси і поля,
Усе зацвіте, заспіває.

Спиридон Черкасенко

- 4** Випиши з вірша С. Черкасенка займенники. Визнач особу.
- 5** Які два особові займенники треба з'єднати, щоб "з'явилися" перешкоди на дорозі? Які два займенники підкажуть, що слід робити з брудними руками? Запиши відповіді.

§38. Весна прийшла!

- 1 Спиши українські приказки, вставляючи пропущені букви. Як ти розумієш їх зміст?
 - ☀ Вбери пень у в сняний день, і той гарний буде.
 - ☀ Одна ластівка ще в сні не робить.
 - ☀ Проспиш нав сні – заплачеш уз мку.
- 2 Випиши спільнокореневі слова з приказок у завданні 1. Доповни цей ряд власними прикладами. Познач корінь.
- 3 Розбери за будовою слово, виділене в завданні 1.
- 4 Який настрій називають весняним? Чи можна його відчувати іншої пори року? Що впливає на твій настрій?
- 5 Прочитай есе, яке написала Уляна про свій настрій. Який заголовок можна йому дати?

Зазвичай я в доброму гуморі. Але є речі, які можуть зіпсувати мені настрій.

Наприклад, коли я втомлена, то все здається складним і невеселим. І ще мені стає сумно, коли бачу, що іншим людям чи тваринкам погано. Я можу й розгніватися, якщо хтось узяв мою річ і зіпсував. Якось менший братик порвав мій улюблений плакат. І я два дні не брала братика на ручки, хоч і дуже люблю його.

Коли настрій поганий, найкраще мене розраджує улюблена музика.

Мої твори

- 6 Напиши есе про свій настрій, скористайся смайликами-підказками.

§39. Числа займенників

- 1 Запиши займенники парами за принципом: одна — множина.
- 2 Обери два займенники і склади з ними речення. Запиши.
- 3 Прочитай речення. Випиши особові займенники. Визнач їх особу і число.

вона він ви ти
я вони ми воно

Зразок. Ти — 1 особа однини.

1. Я сидів у човні коло діда Платона. (О. Довженко)
2. Вона мінилася різними барвами, сяяла у світлі маленької настільної лампи, немов неонові реклама. (Л. Воронина)
3. Коли ти не хочеш захистити нашого братика, білого метелика, то й ми краще на дощі будемо мокнути. (Леся Українка)

- 4 Спиши текст. Підкресли особові займенники, визнач особу й число кожного з них.

Узимку, коли ще гуляє світом хурделиця, під зимовою ковдрою невпинно нуртує життя — то ми, підсніжники, набираємося сили в матінки землі.

Щойно сонечко розтопить сніг, ми відразу заявляємо про себе: ось ми! Ростемо ми в широколистяних лісах, а квітнемо з кінця лютого аж до квітня.

Але люди не бережуть нас. Вони зривають нас у букети. Ми хочемо квітнути у природі, де наше життя набагато довше, аніж у вазі на столі. Відцвівши на рідній галявинці, ми оживаємо на ній і наступного року. (З журналу “Джміль”)

Читаріум

- 5 Знайди в бібліотеці книжку або журнал, де цікаво розповідається про природу. Прочитай і презентуй це видання у своєму класі.

§40. Вісники весни

1 Віднови і запиши прислів'я.

лелеки –

принесли

весну

Прилетіли

здалека.

2 Доповни синонімічний ряд.

Лелека, чорногуз, боціон, ...

3 Прочитай про пташок, які ось-ось мають повернутися в наші краї. Чи доводилося тобі бачити їх на власні очі?

Шпак

З книжки Олеся Ільченка “Наші птахи”

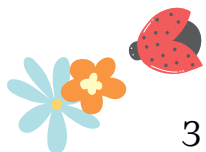
Іноді навесні в міському парку звідкись із крони дерева долинають дивовижні звуки. Тьохкання солов'я переривається нявчанням кота, присвистуванням ви-вільги, гавкотом собаки, цокотом підборів чи навіть уривками з радіопередачі. Це всім знайомий шпак співає, “позичаючи” звідусіль уривки різних звуків і пташиних пісень.

У травні шпаки особливо помітні – вони швидко ходять (але не стрибають!) по траві, вишуковуючи різних комахок і черв'яків. Їхнє чорне пір'я виблискує “металевими” зеленкуватими й фіолетовими барвами. У самців дзьоб жовтуватий. Якщо уважно придивитися, можна помітити численні світлі цяточки на пір'ї. Саме для цих птахів діти часто майструють шпаківні, які, до речі, охоче заселяють й інші птахи.

Восени дзьоби шпаків темнішають, і білуваті цятки на пір'ї

стає добре видно. Це ознака того, що незабаром птахи вирушать на південь нашої країни – до Криму – або ж відлетять на північ Африки чи до південної Європи, де їм зимуватимуть. А навесні шпаки знову повернуться в північні райони України і чекатимуть, коли дозріють вишні-черешні в садах... Іноді поласувати смачними ягодами прилітають цілі зграї шпаків, хоча власники плодових дерев не надто тішаються таким гостям.

- 4 Який факт вразив тебе найбільше? Як ти можеш перевірити його достовірність?
- 5 Які звуки може видавати шпак? Прочитай відповідний уривок тексту.

Плиска

З книжки Олеся Ільченка “Наші птахи”

Рано навесні, коли скресає крига, прилітає ця невелика тендітна пташка, завбільшки з горобця, але з довшим хвостом. Саме через її раннє повернення з вирію в народі їй кажуть, що “плиска своїм хвостом лід на річці розбиває”.

Бігає плиска по землі швиденько, навіть якось квапливо. Часто біжить стежкою перед людиною і не поспішає злетіти. Особливою ознакою плиски є її звичка часто вклонятися на бігу й хитати хвостом угору-вниз. У її чорно-білому оперенні добре помітні білі “щоки” та яскрава чорна пляма на грудях і горлі.

Хоча плиска любить селитися поблизу водойм, дуже часто її можна бачити в містах і містечках. Де тільки плиски не влаштовують гнізд! У тріщинах стін, дуплах, під стріхами, поміж хмизом і колодами, під мостами, серед цегли, в ямках на лузі чи на березі річки...

А в мене на дачі парочка плісок одного разу зробила гніздо просто в металевій **ру́рі**. Довелося чекати, коли покинуть своє житло маленькі пліски, й аж тоді прибрати ту трубу...

Самиця відкладає п'ять-шість білуватих яєчок. Іноді вона це робить двічі за літо. Пара плісок може вивести до дванадцяти пташенят! Потім вони відлетять до Африки на зимівлю. А з першим подихом весни ми знову почуємо їхнє веселе цвірінкання: "Цізі-цюрі-цюрі-клюй-клюй-клюільвіу!".

- 6 У якому стилі написані тексти "Шпак" і "Плиска" — у науковому, науково-популярному чи художньому? Доведи свою думку.
- 7 Прочитай речення, у яких помітне захоплення автора птахами. Чи передалося воно тобі?
- 8 Випиши з останнього абзацу тексту про пліску особові займенники. Визнач їх особу та число.

Мої твори

- 9 Поспостерігай за пташками в доквіллі. Опиши за планом ту, яка справила на тебе найбільше враження.

- ▶ Де ти помітив / помітила цю пташку?
- ▶ Який її зовнішній вигляд: розмір, забарвлення, пір'я?
- ▶ Як вона ходить, літає, співає?
- ▶ Чому ти обрав / обрала для спостереження саме цю пташку?

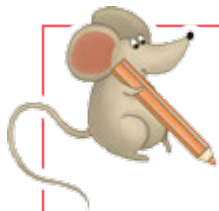
Знайомся: автор!

Олесь Ільченко

Сучасний письменник і журналіст. Олесь Ільченко народився 4 жовтня 1957 року в Києві. Він написав чимало творів для дітей про природу.

§41. Займенники 1 особи

– Мовознаю, із займенниками відбувається щось несподіване. Я хвилююся за них! Їх так ніхто не впізнає.

– Пропоную дослідити перетворення займенників. Вони й справді можуть змінюватися до невпізнання.

- 1 Розглянь таблицю відмінювання займенників 1 особи.

Відмінки	Запитання	Однина	Множина
Н. в.	хто?	я	ми
Р. в.	кого?	мене	нас
Д. в.	кому?	мені	нам
Зн. в.	кого?	мене	нас
Ор. в.	ким?	мною	нами
М. в.	на / у кому?	на / у мені	на / у нас

- 2 Склади речення, використовуючи займенники 1 особи в однині та множині в родовому і знахідному відмінках.
- 3 Додай до поданих дієслів займенники 1 особи. Запиши утворені словосполучення. Визнач відмінки займенників.
Прийшли (з ким?) ... , надсилає (кому?) ... , завітати (до кого?) ... , вибач (кому?) ... , болять (у кого?) ... , знайшла (кого?)
- 4 Спиши речення, розкриваючи дужки і змінюючи відмінки займенників. Визнач їх особу, число і відмінок.
- Ліс зустрів (я) як друга. (М. Рильський)
 - Для (ми) вона в світі єдина, одна, як очі її ніжно-карі... (В. Сосюра)
 - Усі проганяють (я), але я хочу знати: що їсть крокодил на обід? (Р. Кіплінг)

§42. Я це знаю!

1 Поміркуй, яку тему ти знаєш досить добре, щоб пояснити її іншим. Створи плакат.

- ▶ Який заголовок зацікавить?
- ▶ На скільки частин можна розподілити інформацію?
- ▶ Як назвати кожну з них?
- ▶ Якими зображеннями можна оформити роботу?

2 Розглянь плакат "Музичні інструменти". Чого бракує?

3 Відгадай загадку. Запиши звукову модель слова-відгадки і розділи його для переносу, показавши всі варіанти.

Хто вона?

Лиха зима сховається,
А сонечко прогляне,
Сніжок води злякається,
Тихенько тануть стане, —
Оддалеку бистресенько
Вона до нас прибуде,
Кому-кому любесенько,
А дітям більше буде.

Леонід Глібов

4 Як Леонід Глібов зашифрував відгадку? Чим його варіант слова відрізняється від звичного нам? Так це слово вимовляли на Поліссі в 19 столітті, коли жив поет.

Вірш, у якому перші літери кожного рядка, прочитані зверху вниз, утворюють слово, словосполучення або речення, називається **акровірш**.

5 Склади загадку-акровірш.

§43. Займенники 2 особи

- 1 Прочитай репліки дітей. Назви займенники 2 особи.

Я хочу подарувати тобі ці квіти.

Чому ти такий сумний?

Він кликав вас пити чай, але ви не чули.

- 2 Поспостерігай, як відмінюються займенники 2 особи.

Відмінки	Запитання	Однина	Множина
Н. в.	хто?	ти	ви
Р. в.	кого?	тебе	вас
Д. в.	кому?	тобі	вам
Зн. в.	кого?	тебе	вас
Ор. в.	ким?	тобою	вами
М. в.	на/у кому?	на/у тобі	на/у вас

- 3 Склади два речення. У першому використай займенник 2 особи однини в давальному відмінку, а в другому — займенник 2 особи множини в місцевому відмінку.

- 4 До кого ти звертаєшся на "ти", а до кого — на "ви"? Чому?

Займенник **Ви** пишуть з великої літери, коли звертаються до людини з особливою пошаною.

- 5 Запиши речення, додаючи пропущені літери. Визнач відмінки займенників.

- Щиро дякую ам, Оксано, за участь у Ярмарку Добра.
- Ромчику, Остапе, и підете до парку?
- Людмило Миколаївно, и знаєте, де можна побачити шпаків?
- Пане Олеже! Вітаю ас із перемогою в конкурсі!